

Zusammenfassung

Im vorliegenden Artikel soll aufgezeigt werden, wie sich die Sagen eines Erzählers in Verhältnis zu seiner eigenen Person und seiner Zeit Bedeutung erschaffen. Es sind zwei Sagen, die vom dänischen Volkskundler Evald Tang Kristensen (1843-1929) beim Informanten Christian C. Haugaard (1836-1920) 1894 in Aabenraa in Feldarbeit eingesammelt wurde. Haugaard war der Sohn eines Kötters aus Nørre Hjarup im Kirchspiel Østerløgum. Als junger Mann zieht er nach Aabenraa, wo er eine Lehre als Färber beendete. Haugaard wurde im Nachhinein als sehr dänischgesinnte Persönlichkeit beurteilt und als jemand dargestellt, der der deutschen Obrigkeit trotzte. Diese Seite in ihn wird in einer Sage deutlich, wo er eben die Unterschiede zwischen juristischen und moralischen Gesetzen in der Gesellschaft absucht. Die Sage hat übrigens eine literarische Quelle.

In der zweiten Sage geht es um sein Verhältnis zu dem finanziellen Wachstum einer Gesellschaft; man vernimmt, wie er selbst im ärmeren Teil einer Agrargesellschaft aufgewachsen ist, und wie er versucht diese sozialen Wurzeln zu ändern, was vielleicht nicht ganz gelingt.

Krabbe-affæren

– et valg for eller imod de danske sønderjyder

AF KLAUS TOLSTRUP PETERSEN

Op til det danske folketingsvalg i 1901 kom Venstres spidskandidat i Kalundborgkredsen, den tidligere formand for Folketinget Christopher Krabbe, ud i et voldsomt politisk stormvejr. Krabbes datter havde som redaktør af den dansksprogede avis i Sønderjylland *Dannevirke* ført en tyskvenlig linje, som havde lagt hende for had blandt de dansksindede sønderjyder. Da Krabbe i nogle avisartikler tog hende i forsvar, rejste der sig både nord og syd for grænsen en bevægelse, som indædt forsøgte at hindre hans genvalg til Folketinget. Valgkampen i Kalundborg udviklede sig derfor til et nationalt anliggende, som drejede sig om forholdene syd for den dansk-tyske grænse, og om hvorvidt Krabbe skulle stå til regnskab for datterens gerninger eller ej. Dette forløb og eftervirkningerne heraf undersøges i denne artikel.

Indledning

Ved Folketingsvalget i 1901 blev Kalundborgkredsen omdrejningspunkt for en usædvanlig valgkamp, hvor forholdene syd for den daværende dansk-tyske grænse fik stor indflydelse på valgets forløb og var tæt på at vælte en af landets mest fremtrædende politikere. Venstres daværende folketingsmedlem i kredsen, den tidligere formand for Folketinget og herredsfoged i Lysgård og Hids Herreder Christopher Krabbe, lignede på forhånd en stensikker spidskandidat for partiet, og hvis det skulle ende med, at Venstre kunne danne regering, var han endda spået gode chancer for en ministerpost. Henover efteråret og vinteren 1900-01 rejste der sig imidlertid en bevægelse af fremtrædende personer fra alle sider af det politiske spektrum, som arbejdede for at hindre Krabbes genvalg og få ham til at trække sig fra politik. Baggrunden for denne bevægelse var at Krabbes datter, Margrethe von Wildenrath-Krabbe, som redaktør af de dansksprogede aviser i Sønderjylland *Dannevirke* og *Det gamle Dannevirke*, havde pådraget sig mange danske og dansksindede sønderjydere vrede. De mente, at hun havde redigeret aviserne efter en tyskvenlig linje, og at hun var i ledtog med de tyske myndigheder, som forsøgte at tæmme den dansk nationale bevægelse i Sønderjylland, der arbejdede for at fremme en genforening med Danmark. Flere talte ligefrem om decideret forræderi og det endda i en tid,

hvor udvisninger af danske statsborgere, der arbejdede og opholdt sig syd for grænsen, var hverdagskost, og hvor dansk sprog og kultur blev undertrykt i det offentlige rum i Tyskland.

Wildenrath-Krabbes tid som redaktør i Sønderjylland er i sig selv en bemærkelsesværdig og interessant historie. Dette forløb er dog allerede beskrevet af historikeren René Rasmussen.¹ I Danmark gjorde faderen, Christopher Krabbe, sig imidlertid uheldigt bemærket, da han i nogle avisartikler forsvarede datterens redaktionelle linje og trods kritikken nægtede at tage uforbeholden afstand fra hende. Derfor fik sagen et længerevarende efterspil med implikationer både nord og syd for grænsen i form af den såkaldte Krabbe-affære. Krabbe-affæren kulminerede ved valget i 1901, men fortsatte helt frem til 1905. I den periode kom Krabbe flere gange i politisk stormvejr pga. datterens arbejde syd for grænsen. Dette blev i samtiden belyst i utallige avisartikler, pjecer og bøger om emnet. Siden er der dog ikke mange der har beskæftiget sig med affæren og i så fald kun sporadisk i bøger eller artikler om sønderjysk historie. Hensigten med denne artikel er derfor at kaste nyt lys over Krabbe-affæren og lave en samlet afdækning af forsøget på at vælte Christopher Krabbe som politiker.

*Christopher Krabbe (1833-1913) var herredsfoged og folketingspolitiker for Venstre. Han var formand for folketinget fra 1870-1883. I 1905 sluttede han sig til det Radikale Venstre og blev senere forsvarsminister under ministeriet Zahle 1909-10.
Kilde: Det Kongelige Bibliotek.*

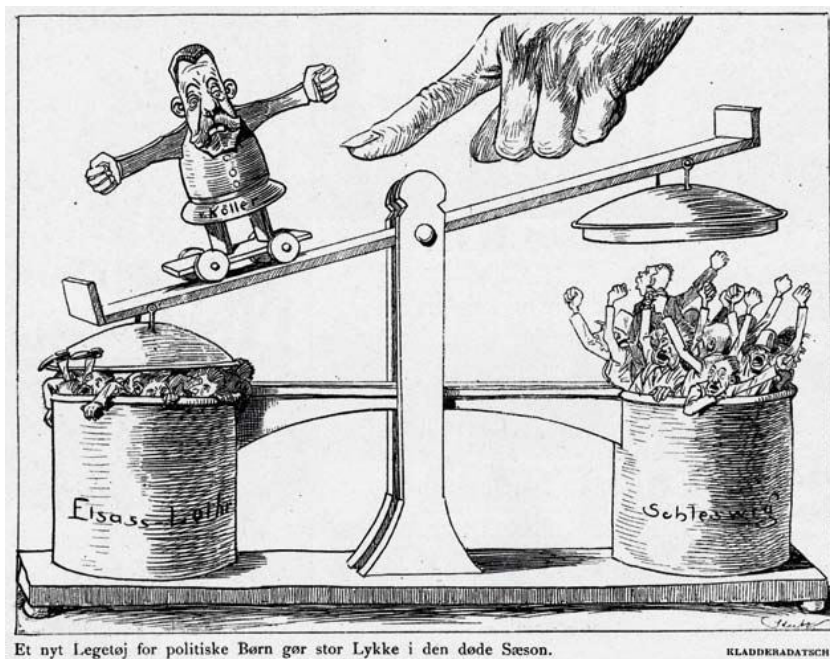
Det var langt fra alle, der var enige i at Krabbe burde væltes – hverken i Danmark eller i Sønderjylland. Derfor fik hele affæren ikke kun betydning for Christopher Krabbes politiske liv, men var også med til at skabe splittelse i politiske kredse i både Danmark og Sønderjylland. Krabbes modstandere forsøgte at gøre det til et valg for eller imod de dansksindede sønderjyder, mens hans støtter mente, at der var tale om utidig indblanding i kredsens valg udefra, og at Krabbe ikke kunne stilles til regnskab for datterens gerninger syd for grænsen.

I 1905 udgav Niels Hjort den hidtil eneste samlede beskrivelse af Krabbe-affæren.² Hjort var dog selv en del af bevægelsen mod Krabbe og derfor udtrykker denne bog, med Hjorts egne ord, "hvad jeg og mine meningsfælder har haft at fremføre i denne sag", og medtager kun de af modpartens indlæg, som er nødvendige for at kunne forstå affæren.³ Dette repræsenterer altså ikke en uvildig behandling af sagen. I denne artikel vil det derfor være målet at afdække begge sider af Krabbe-affæren og forsøge at give et mere nuanceret billede af forløbet.

Köllerpolitikken og Sønderjylland omkring år 1900

Krigen i 1864 står fortsat som et af de helt store traumer i dansk historie. Den endte med et totalt nederlag til Danmark, som måtte afstå hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenborg til de preussiske og østrigske sejrsherrer. Dermed mistede det danske monarki to femtedele af sit areal og en tredjedel af sin befolkning og indtog herefter en rolle som en ubetydelig europæisk småstat. Intet sted var betydningen af nederlaget større end i Sønderjylland, hvor mere end 200.000 dansksindede mod deres vilje var kommet under preussisk herredømme. Særligt fra slutningen af 1870'erne og frem førte de tyske myndigheder i stadigt stigende grad en politik, som havde det mål, at germanisere de dansksindede sønderjyder og gøre dem til tyskere af både sindelag og sprog. Det kom bl.a. til udtryk gennem den gradvise udfasning af dansk som undervisningssprog i skolen. Først med en sproginstruks i 1878, som betød at ca. halvdelen af undervisningen skulle foregå på tysk, og senere med en ny sproginstruks indført i 1889, som betød at al undervisning skulle foregå på tysk, med undtagelse af 4 ugentlige religionstimer.⁴

Kulminationen på denne germaniseringspolitik kom i slutningen af 1890'erne, da Ernst Matthias von Köller var overpræsident i Slesvig-Holsten. Köllers fokus var ikke så meget på en udfasning af det danske sprog, som på en pacificering af modstanden mod fortyskningen. Da

Et nyt Legetøj for politiske Børn gør stor Lykke i den døde Sæson.

KLADDERADATSCH.

Karikaturtegning der illustrerer Ernst Matthias von Köllers (1841-1928) undertrykkelse af mindretallene i både Slesvig og Elsass-Lothringen.

Kilde: Klods Hans (som har lånt tegningen fra det tyske blad Kladderradatsch).

han, efter eget udsagn, havde set forholdene an i et års tid, gennemførte han en række stramninger, der i perioden 1898-1901 medførte en hidtil uset undertrykkelse af de dansksindede i regionen. Særligt hårdt gik det ud over danske tjenestefolk og optanter, der blev udvist i stort antal.

I et interview i 1898 med *Politikens* journalist og senere redaktør, Henrik P. Cavling, uddybede Köller hensigten med stramningerne. Her lagde Köller ikke skjul på sin utilfredshed med de ledende dansksindede politikere og deres danske nationale "agitation". Köller begrundede derfor masseudvisningerne med de stadige danske provokationer og drillerier i form af politiske udflugter og nationalistiske foredrag. Det overordnede mål med udvisningerne var derfor ikke at stække de danske tjenestefolk, men derimod de "fanatiske principaler" i de danske rækker. Da disse typisk var tyske statsborgere, kunne de imidlertid kun rammes ved at udvise de danske tjenestefolk, der arbejdede for dem. Kravet til atter at slække på udvisningerne var, at danskerne afholdt sig

fra at tage på udflugter til Danmark, fra højskoleophold, fra de danske foreninger, fra at forsamles og fra den nationale agitation. Denne periode betegnes derfor ofte som Köllerpolitikken.⁵

Köllerpolitikken fik dog ikke den ønskede effekt. Tværtimod fremkaldte den stor harme både hos de dansksindede sønderjyder men også i tyske kredse, hvor man mente, at Köller gik for vidt. Med støtte fra tyske socialdemokrater og liberale lykkedes det derfor den dansksindede rigsdagsmand i Berlin og leder af den danske bevægelse i Sønderjylland, Gustav Johannsen, at rejse en forespørgselsdebat i Rigsdagen om emnet i februar 1899. Efter debatten stod det klart, at et flertal af rigsdagens medlemmer støttede op om en skarp kritik af Köllers politik i Sønderjylland. Det betød dog ikke, at den tyske regering umiddelbart bøjede sig for denne kritik og udvisningerne fortsatte. I 1901 måtte Köller dog forlade posten som Overretspræsident i Slesvig-Holsten. Det skete med ordene: "Forholdene i Nordslesvig er og bliver vanskelige".⁶ Det var i dette yderst anspændte politiske klima at Krabbe-affæren kom til at udfolde sig.

Christopher Krabbe og det slesvigske spørgsmål

Christopher Krabbe blev født ind i en gammel dansk adelsslægt i 1833. Faderen var landmand og Krabbe voksede op på herregårdene Holgershåb på Falster og Hellebækgård i Nordsjælland. I 1852 erhvervede familien Hald Hovedgård ved Viborg, som senere gik i arv til Krabbe. Krabbe blev i 1859 færdiguddannet som jurist, men valgte i første omgang at ernære sig som journalist og redaktør ved *Fyens Avis*. Trods sine aristokratiske aner havde Krabbe valgt en avis, der befandt sig på den nationalliberale venstrefløj. Her kom han i kontakt med den politiske gruppering, der kaldte sig "Bondevennerne" og fik for alvor vakt sin politiske interesse. Partiets hovedmål var en afvikling af fæstevæsenet, så flere bønder blev selvejende.

I starten af 1860'erne var der dog tilsyneladende et andet politisk emne, der optog Krabbe endnu mere, nemlig forholdene i hertugdømmet Slesvig. Her var der et anspændt klima mellem danske og tyske, og de nationale skel blev stadigt mere tydelige. Det skræmte dog ikke Krabbe, der mente, at der var behov for oprettelsen af en dansksproget avis i Flensborg, og at han var den rette til at påtage sig denne opgave. Derfor søgte han i 1862 Det Kongelige Ministerium for Hertugdømmet Slesvig om lov til at åbne et dansksproget dagblad i Flensborg. Ansøg-

ningen blev dog ikke imødekommet. Det fik imidlertid ikke Krabbe til at opgive tanken, og et par måneder senere modtog ministeriet en indstilling fra den navnkundige redaktør ved "Fædrelandet", Carl Ploug, som var en ihærdig fortaler for Ejderpolitikken og regnedes for en af tidens bannerførere for danskheden og bevarelsen af det danske sprog i Slesvig. Ploug anbefalede på det kraftigste, at ministeriet genovervejede sit svar til Krabbe. Han kendte Krabbe fra tiden som redaktør ved *Fyens Avis* og mente, at han var en dygtig journalist med en varm følelse for sit fædreland og god forståelse af indre og ydre forhold. Krabbe var ifølge Ploug "særdeles velskikket" til at redigere et dansk blad i Slesvig og hans erfaring med redaktørgerningen ville lette opstarten for et nyt blad. Samtidig mente han, at Krabbes sikkerhed og takt ville lette og fremme hans virksomhed hos en blandet og i mange henseender "vanskelig" befolkning. Lige lidt hjalp det dog, og Krabbe fik aldrig opfyldt drømmen om at redigere en dansksproget avis i Flensborg.⁷

Det fik dog ikke Krabbe til at miste interessen for det slesvigske spørgsmål. Året efter udgav han derfor under synonymet Saxo Politicus pjecen "Kort Udsigt over Danmarks Historie i 1864-65". Pjecen var en humoristisk parodi på fremtidsudsigterne for Danmark i de nærmeste år, hvor han ironiserede over Danmarks udenrigspolitiske stilling og i særdeleshed over det "indviklede" slesvigske spørgsmål. Til trods for Krabbes tydelige antipati mod konservative helstatsfolk hudfletter pjecen hele det politiske spektrum. Selv hans eget parti "Bondevenerne" går ikke ram forbi og betegnes som et mærkværdigt parti med et underligt navn.⁸

Pjecen blev velvilligt modtaget, selv blandt politiske modstandere, og vakte stor opsigt i Danmark. Den var i høj grad med til at kickstarte Krabbes politiske karriere, og i 1864 blev Krabbe valgt som Bondevenernes spidskandidat til Folketinget i Kalundborgkredsen. Dermed var en lang politisk karriere startet. Med undtagelse af årene 1883-95, hvor Krabbe pga. uoverensstemmelser omkring Venstres forsvarspolitiske linje selv valgte at trække sig fra politik, sad Krabbe uafbrudt i Folketinget fra 1864-1910. I løbet af sin politiske karriere var Krabbe både medlem af Bondevenerne, Det Forenede Venstre, Det Moderate Venstre, Venstrereformpartiet og til sidst af Det Radikale Venstre. Som de mange partiskifter antyder, var Krabbe ikke en ideologisk politiker men derimod kendt for sin evne til at arbejde på tværs af alle Folketingets partier. Denne pragmatiske tilgang gjorde ham i 1870 til Folketingets yngste formand og i 1909 til forsvarsminister i den første radikale Zahle-regering. Det var dog også et udtryk for, at han var en sammensat

personlighed med rødder i både demokratiske og aristokratiske traditioner, som ikke rigtig faldt til i nogen af de partier, han var medlem af og flere gange kom på kant med egne partimedlemmer. På spørgsmålet om hvorvidt han mest var moderat eller radikal venstremand, skal han således blot have svaret: "Jeg er Christopher Krabbe".⁹

Hvor Krabbe befandt sig i det slesvigske spørgsmål efter nederlaget i 1864 er også uklart, men det er en kendsgerning, at han i sin sidste periode i Folketinget mere og mere gik i retning af den radikale fløj i Venstre. Da denne fløj i 1905 etablerede sit eget parti, Det Radikale Venstre, var det derfor med Krabbe som et af de mest fremtrædende medlemmer. Her følte han sig, ifølge historikeren Karen Elisabeth Stub, hjemme både forsvars- og socialpolitisk.¹⁰ Forsvarspolitikken var netop en af hovedårsagerne til, at de radikale stiftede eget parti. Et af deres kernepunkter var en reduktion af landets militære udgifter, mens partiflertallet i Venstrereformpartiet ikke fandt dette hensigtsmæssigt. Da J.C. Christensen i 1905 fik til opgave at danne regering, gik de radikale, med Krabbe som ordfører, imod partiets linje om at fastholde de militære udgifter. Dette blev opfattet som et udtryk for mistillid til den nye regering, og derfor besluttedes det at ekskludere de radikale medlemmer.¹¹

Det Radikale Venstres antimilitære holdning skinnede også igennem i forhold til synet på det slesvigske spørgsmål. Der var flere fremtrædende venstreradikale, som støttede aktivt op om de dansksindede sønderjyder, men i slutningen af 1880'erne havde en af de ledende skikkelser, *Politikens* redaktør Viggo Hørup, formuleret en linje, hvor man var stærkt imod enhver form for provokation af tyskerne og mente, at danskerne skulle gøre alt, hvad de kunne, for at holde sig på god fod med den store nabo ved landets sydgrænse – også hvis det betød, at man måtte opgive håbet om en genforening. I *Politikken* beskrev Viggo Hørup de venstreradikales syn på sagen således: "Og derfor endelig er vor deltagelse for og understøttelse af den nordslesvigske befolknings nationale bestræbelser ydet betingelsesvis, nemlig på betingelse af, at freden med Tyskland, hverken i ord eller politiske handlinger kompromitteres".¹²

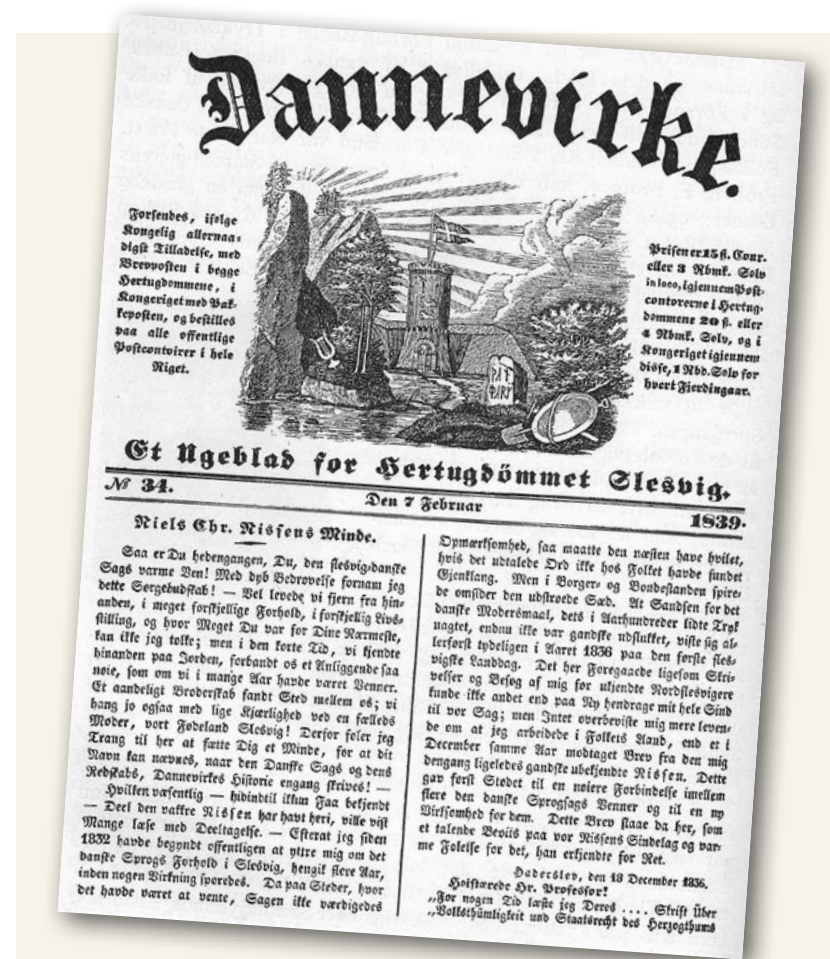
Særligt den anerkendte radikale litteraturkritiker Georg Brandes tog afstand fra denne linje og havde i en række artikler og taler udtrykt sig stærkt kritisk over for den tyske undertrykkelse af de dansksindede sønderjyder.¹³ Derfor kan det heller ikke uden videre konkluderes, at Krabbe havde samme syn på det slesvigske spørgsmål som Hørup. Tværtimod udtalte han sig lejlighedsvis positivt om sønderjydernes kamp mod den tyske undertrykkelse, ligesom han tidligere havde været tæt på at blive

hele Folketingets ordfører i det slesvigske spørgsmål og flere steder betegnes som en god dansk mand.¹⁴ Frem til Krabbe-affæren tog sin begyndelse, synes der altså ikke at have været noget at udsætte på Krabbe og hans syn på den sønderjyske kamp. Siden starten af 1860'erne var det dog ikke et emne, der havde fyldt ret meget i hans politiske virke. Det ændrede sig dog drastisk sidst på året 1900.

Baggrunden for Krabbe-affæren

Dannevirke var i 1838 blevet oprettet som det første dagblad for de dansksindede i Sønderjylland. Efter krigen i 1864 blev avisen lukket af de tyske myndigheder, men i 1868 genopstod den og udviklede sig til landsdelens førende dansksprogede avis. Da dyrlæge J.H. Bjørnshauge i 1879 overtog avisen, vakte det dog en del skepsis blandt de danske i Sønderjylland. Bjørnshauge havde således ikke gjort sig videre bemærket i den nationale kamp, og man frygtede derfor, at han ville redigere *Dannevirke* i en nationalt set mere mådeholden ånd. Op igennem 1880'erne og 1890'erne overlod han dog i store træk redaktionen af avisen til den ansvarshavende redaktør Mathias Cornelius Mathiesen, der sikrede, at den fortsatte med at blive redigeret som en dansk national avis. Fra slutningen af 1870'erne blev der imidlertid oprettet en række nye danske aviser i Sønderjylland som *Flensborg Avis*, *Modersmaalet* og *Hejmdal* og derfor mistede *Dannevirke* sin førende position. Denne nedtur fortsatte i 1890'erne, og det blev mere og mere klart for Bjørnshauge, at han var nødt til at gøre noget drastisk, hvis ikke avisen skulle gå ind. Flere af de andre danske dagblade i området stod klar til at købe *Dannevirke* og føre det videre, men prisen Bjørnshauge forlangte var for høj. Samtidig lykkedes det ham trods ihærdigt lobbyarbejde i København ikke at samle tilstrækkeligt med penge ind til sit trængte avisforetagende på den danske side af grænsen.¹⁵

I stedet vendte Bjørnshauge sig mod Tyskland, hvor han igennem et stykke tid havde oparbejdet tæt kontakt til flere ledende tyske embedsmænd – heriblandt landråd von Uslar i Aabenraa og den slesvig-holstenske overpræsident von Köller. I et forsøg på at imødekomme disse kontakter besluttede Bjørnshauge sig for at ændre avisens kurs i en langt mere kompromissøgende retning. Avisens nye linje kom blandt andet til udtryk ved, at han forbød sine journalister at tale ved danske foredragsmøder. Samtidig forlangte Bjørnshauge, at avisen fremover ikke længere skulle tage de danske parlamentarikere i Berlin, Gustav

Dannevirke blev etableret i 1838 og var dermed Sønderjyllands ældste dansksprogede avis. Det skabte derfor stor opstandelse da avisen i år 1900 førtes ind på en tyskvenlig linje. Kilde: Scan af foto fra »Danmarks Riges Historie«, vol. 6 af A.D. Jørgensen.

Johannsen og H.P. Hanssen, i forsvar. Han mente desuden, at der i avisen skulle bringes en opfordring til forældre om ikke længere at sende deres børn på danske efter- og højskoler. I stedet skulle de anbefale den nyoprettede tyske landbrugsskole i Aabenraa. Det blev imidlertid for meget for avisens redaktør, M.C. Mathiesen, der nægtede at optage denne opfordring i bladet. Konsekvensen blev at Mathiesen måtte forlade sin stilling.¹⁶

Fra nytår 1900 blev redaktørstillingen i stedet overtaget af Margrethe von Wildenradt-Krabbe. Wildenrath-Krabbe var datter af Christopher Krabbe. Hun havde tidligere været gift med maleren Johan Peter Wildenrath og havde i en årrække boet i Frankrig, hvor hun arbejdede som journalist. Inspirationen til at ansætte hende som ny redaktør for *Dannevirke*, kom sandsynligvis gennem nogle artikler hun havde skrevet for en belgisk avis *L'Independence Belge*. De havde vakt opsigt i Tyskland, fordi hun havde taget afstand fra den "ganske unyttige chauvinisme", som herskede blandt de dansksindede i Sønderjylland. Dette var også kommet Bjørnshauge for øre, og da han netop søgte en redaktør, som ville redigere avisen i en mere tyskvenlig ånd, tilbød han hende stillingen.¹⁷

Valget af Wildenrath-Krabbe som redaktør vakte imidlertid stor opsigt fra starten. En kvindelig redaktør uden rødder i Sønderjylland var i sig selv et kontroversielt valg. Dette blev dog langt fra bedre af, at

Ungdomsbillede af Margrethe von Wildenradt-Krabbe (1864-1929). Billedet er taget i 1884. Kilde: Det Kongelige Bibliotek.

rygterne om en konspiration mellem Bjørnshauge og Köller florerede, samtidig med at den nye redaktør tog afstand fra både dansksindede politikere og presse i Sønderjylland. Over for den tidligere redaktør, Mathiesen, gav Wildenrath-Krabbe blandt andet udtryk for, at "det sprog [sønderjysk], vi talte og skrev, var forfærdeligt, og det var et utåleligt tyranni, de danske blade udøvede over befolkningen. Det kunne ikke nytte længere at håbe på, at Tyskland nogen sinde ville give slip på Nordslesvig, det gjaldt at gøre sig forholdene så lempeligt som muligt, og det var småligt at holde på navnet Sønderjylland".¹⁸ Disse holdninger kom også til at skinne igennem i *Dannevirke*, hvor den danske bevægelse i Sønderjylland blev betegnet som "paradepartiet", hvor de dansksindede aviser *Hejmdal* og *Modersmaalet* blev betegnet som henholdsvis "det danske smudsblad i Aabenraa" og "jammer-trompeten", og hvor specielt den danske landdagsmand i Berlin H.P. Hanssen var genstand for hård kritik og mange spydigheder.¹⁹

Wildenrath-Krabbes redaktion af *Dannevirke* fik hurtigt størstedelen af de dansksindede sønderjyder til at vende sig imod hende. Journalisterne forlod bladet i protest, og abonnementstallene raslede ned. Panthaveren, Den Nordslesvigske Folkebank i Aabenraa valgte derfor at opsige Bjørnshauges gæld på 73.000 mark til d. 6. juli 1900 – altså blot et halvt år efter Wildenrath-Krabbe havde overtaget redaktørposten. I et forsøg på at redde avisen henvendte Bjørnshauge sig til den tyske landråd von Uslar, men trods ihærdige forsøg fra tysk side på at skaffe de nødvendige midler, mislykkedes redningsaktionen, og i juli 1900 solgte Folkebanken *Dannevirke* til *Modersmaalet*. Dermed syntes tiden med tysk støtte til avisen at være forbi. Helt sådan kom det dog ikke til at gå. Wildenrath-Krabbe nægtede at anerkende salget og ville ikke forlade bygningen, hvor avisen havde til huse. Da Bjørnshauge samtidig ikke ville slette sit navn som ejer i rettens firmaregister, anerkendte amtsdommeren i Haderslev ikke *Modersmaalets* ejendomsret, og derfor fortsatte udgivelsen af *Dannevirke* med Wildenrath-Krabbe ved roret i nogle måneder endnu. Først da konkursforvalteren i midten af september 1900 ikke længere ville betale for en fortsættelse af driften, stoppede avisen med at blive udgivet.

Allerede i oktober 1900 fik Wildenrath-Krabbe imidlertid etableret et nyt dagblad med navnet *Det Gamle Dannevirke* – sandsynligvis med hjælp fra de tyske myndigheder. Her fortsatte hun den tyskvenlige linje, hun havde lagt for dagen hos *Dannevirke*. Avisen fik dog kun omtrent 150 holdere, og dens indflydelse var derfor yderst begrænset. Ef-

ter ca. tre år uden en forbedring af oplaget, måtte den dreje nøglen om og lukke den 8. august 1903. Herefter gik Wildenrath-Krabbe i eksil i Holland, alt imens hendes far kæmpede hårdt for at bevare sit politiske liv i Danmark.²⁰

Christopher Krabbe går ind i sagen

Frem til *Modersmaalets* overtagelse af *Dannevirke* i september 1900 havde postyret i den sønderjyske presseverden ikke haft synderlig indflydelse på de politiske forhold nord for grænsen og derfor heller ikke for Christopher Krabbe. Dette begyndte at ændre sig i løbet af oktober måned. I sin dagbog for 2. oktober 1900 noterer lederen af Venstrereformpartiet J.C. Christensen, at Krabbe var det mest oplagte bud som kommende formand for Folketinget, men at han ikke længere turde støtte ham til posten. Til trods for at kritikken i den danske presse fortsat mest var rettet mod datteren, frygtede J.C. Christensen, at "Krabbe ville modstanderne rive os i næsen for hans datters skyld, skønt han sikkert er ganske uden skyld i hendes sønderjyske fadæser".²¹ J.C. Christensen var altså opmærksom på, at Krabbe kunne blive fanget i krydsilden mod sin datter, og derfor turde han ikke lade ham komme i betragtning som formand.

Hidtil havde Krabbe selv holdt lav profil i forhold til datterens virksomhed i Sønderjylland. Den 6. oktober tog han dog bladet fra munden, da han i et interview til avisen *Vort Land* forsøgte at uddybe sin egen holdning til datterens redaktørvirksomhed. Her forklarede Krabbe, at datteren havde spurgt ham til råds, inden hun sagde ja til stillingen. Han havde desuden bekræftet hende i, at *Dannevirke* havde et godt og gammelt navn i den danske presse i Sønderjylland, og at hun uden risiko kunne overtage avisens redaktion. Han afviste dog, at han ellers havde haft det "fjerneste" med hendes bladvirksomhed at gøre. Under interviewet kom Krabbe med en række udtalelser, som senere skulle blive brugt imod ham af hans modstandere. Bl.a. mente han, at *Dannevirke* under datterens redaktion havde været "et godt lille blad, læseligt, frisindet og dansk-nationalt" og at "hvert ord i hendes blad om dansk og tysk har overhovedet været udpræget dansk". Samtidig mente han, at der var begået stor uret mod hende, da der fra pressens side var blevet rettet "hædfulde angreb" mod hende, inden hun havde skrevet en linje eller blot sagt et ord om sønderjysk politik. Hun var derfor, ifølge Krabbe, blevet offer for striden mellem Bjørnshauge og den tidligere redaktør Mathie-

sen. Han understregede desuden, at hun var gået til sin gerning med god vilje til at virke for den danske sag og undskyldte hende med, at hun havde boet i udlandet og derfor manglede indsigt i den sønderjyske sags "tarv". Til slut konkluderede han, at "det parti blandt de dansksindede sønderjyder, som for tiden er det største og har de bedste forbindelser, må vel nå til at indse, at det ikke er sikkert, at det altid bliver sådan".²²

Det er uklart, hvad der fik Krabbe til at deltage i interviewet, samt hvad han forventede at opnå med udtalelserne til *Vort Land*. I sin dagbog fra 12. september glæder han sig over rygter om, at datteren er ved at åbne en ny avis og skriver, at hun fortsat er ved godt mod, kvik og fornøjelig.²³ Sammenholdt med ovennævnte udtalelser om, at datteren var blevet offer for striden mellem Bjørnshauge og Mathiesen tyder det på, at han havde en forhåbning om, at interviewet kunne bidrage til, at hendes nye avis kom godt fra start, og at hun med hans støtte kunne lægge fortiden bag sig. Uanset hvad udnyttede Wildenrath-Krabbe det allerede to dage senere til gennem *Det gamle Dannevirke* at gøre opmærksom på, at hendes bladvirksomhed havde faderens sympati, og at han med sine mere end 30 års "hæderfulde virksomhed" i dansk politik ikke var en mand, som "den første den bedste vindmølle (eller Nørremølle) tør sætte et spørgsmålstegn ved".²⁴ Denne bemærkning var tydeligvis rettet mod H.P. Hanssen, der stammede fra gården Nørremølle ved Sundeved, og på nogenlunde samme tid kom det da også frem, at Krabbe angiveligt skulle have bedt H.P. Hanssen om en undskyldning for de angreb, der var rettet mod hans datter, inden hun overtog redaktionen af *Dannevirke*.²⁵

Hvis Krabbe og Wildenrath-Krabbe dermed håbede, at faderens involvering i sagen kunne skabe respekt om hendes bladvirksomhed og lægge låg på pressens angreb, blev de dog slemt skuffede. Tværtimod rejste der sig nu en bevægelse imod Krabbe i Danmark, der havde det erklærede mål at hindre hans valg til Folketinget i foråret 1901. Bevægelsens hovedmænd var skoledirektør i København Niels Hjort, forfatter og journalist ved *Nationaltidende* Frantz von Jessen, Landstingsmand Villars Lunn og historiker og topograf H.V. Clausen. Syd for grænsen støttede H.P. Hanssen desuden aktivt op om bevægelsen, idet han ønskede at forebygge tyskernes forsøg på at udnytte "tilfældet Krabbe" til at stramme skruen om de dansksindede sønderjyder.²⁶

Hjort blev i 1907 valgt til Frederiksberg skolekommission for Socialdemokraterne, von Jessen var journalist på en konservativ avis, Villars Lunn var Højremand og H.V. Clausen og H.P. Hanssen var Venstre-

mænd. I modsætning til hvad *Politiken* senere udtrykte, var der derfor ikke tale om en bevægelse styret af Krabbes konservative modstandere, men derimod en broget flok med vidt forskellige politiske standpunkter. Det afgørende for at disse mænd nu rettede skytset mod Krabbe, var altså ikke et opgør med hans politiske arbejde i Folketinget, men fordi de mente, at han med udtalelserne i *Vort Land* havde tilskyndet og forsvaret datterens handlinger i Sønderjylland. Dermed var han trådt i skranken for en bladvirksomhed, der faldt sønderjyderne i ryggen, og derfor kunne det kommende folketingsvalg i 4. valgkreds i Kalundborg ikke længere anses for et lokalt anliggende mellem Krabbe og hans vælgere. Det var efter deres mening blevet et nationalt anliggende, hvor Krabbes valg til Folketinget ville betyde et moralsk nederlag for de dansksindede sønderjyder, der af tyskerne ville blive set som bevis for, at man i Danmark ikke længere interesserede sig for sønderjydernes nationale kamp. De så med andre ord folketingsvalget i Kalundborg som et valg for eller imod de danske sønderjyder.²⁷

For eller imod Krabbe

Frem mod folketingsvalget d. 3. april 1901 blev Krabbe udsat for hård kritik, både i pressen og på vælgermøder. Bevægelsens bannerfører, Niels Hjort, udfærdigede sågar en pjece på 42 sider, som indlæg i kampen mod Krabbes genvalg som folketingsmand. Målet med pjecen var at give det danske folk og særlig vælgerne i Kalundborg mulighed for at sætte sig ind i de alvorlige anklager mod Krabbe og selv blive i stand til at fælde dom i sagen. Kritikken var særlig rettet mod hans udtalelser i *Vort Land*. Hjort fandt det således latterligt, at Krabbe kunne betegne datterens blad som dansk-nationalt. Han mente desuden, at Krabbe ikke kunne være i tvivl om, at han blåstemplede en redaktør i Sønderjylland, som udelukkende sad på Köllers nåde. Under den gamle redaktion var alle danske statsborgere, der arbejdede ved *Dannevirke* blevet udvist, og derfor var det urealistisk, at en redaktør fra Danmark ville få lov til at beholde posten, med mindre vedkommende var støttet af de tyske myndigheder. Ligeledes gjorde Hjort det klart, at de danske sønderjyder var så få, at de ikke, som forudsagt af Krabbe, havde råd til at dele sig i partier, og at enhver splittelse imellem dem indbyrdes ville betyde en svækkelse i den nationale kamp.²⁸

Ikke overraskende var Krabbe uenig i kritikken og tog ofte til genmæle i pressen. Bl.a. fandt han det urimeligt, at han blev stillet til ansvar

Niels Hjort (1862-1917) var en af Krabbes mest indædte modstandere under hele Krabbe-affæren. Han var skoledirektør for De forenede latin- og real-skoler i København men havde samtidig en stor interesse for Sønderjylland. I 1898 var han med til at oprette Foreningen af 5. oktober 1898, der hjalp med at skaffe lån til køb af sønderjyske ejendomme.
Kilde: Det Kongelige Bibliotek.

for en anden persons gerninger, og han måtte også gå i rette med beskyldninger om, at han ikke længere troede på en genforening mellem Sønderjylland og Danmark.²⁹ Udover indlæggene i pressen er det småt med kilder, der belyser Krabbes syn på datterens bladvirksomhed, og på hvordan kritikken påvirkede ham. Her gør Krabbes dagbøger, som ellers blev ført det meste af hans voksne liv, os ikke meget klogere. De fleste af de sider, der omhandler årene under Krabbe-affæren er beklageligvis blevet revet ud i forbindelse med familiens aflevering af Krabbes personlige papirer til Rigsarkivet. Til gengæld er der bevaret enkelte breve fra Krabbes hånd, som giver en idé om hans syn på hele affæren.

Først og fremmest er det tydeligt, at han føler sig dårligt behandlet, og at sagen tærede hårdt på ham. I et brev til hustruen i foråret 1901 skrev han, at han var "overhovedet lidelsesfuld. Jeg er jo så slagen til jorden. Man træder på mig".³⁰ Dernæst er der heller ikke noget i de

private breve, der tyder på, at han bebrejdede datteren for den interne strid i den sønderjyske presse. Tværtimod uddyber han sit forsvar af hende i et brev til en af sine støtter på Samsø, gårdejer Schjøth:

”Danskheden havde i Nordslesvig to trofaste blade: *Dannevirke* i Haderslev og *Freja* i Aabenraa. På grund af nogen uforligelighed (og formodentlig nogen personlig ærgerrighed) skabte den Hanssenske retning to konkurrenceblade, *Modersmaalet* i Haderslev og *Hejmdal* i Aabenraa. At der fra dette øjeblik var strid i den danske presse i Nordslesvig er jo en selvfølge. – Denne splittelse var altså skabt af det Hanssenske parti. Alle fire blade var uomtvistelig danske og dansksindede. Det Hanssenske parti havde de to og bekrigede uophørligt de ældre to. Da udgiveren af det ældste *Dannevirke* skulle have en ny redaktør antog han min datter. Nu troede det Hanssenske parti øjeblikket var kommet til at slå *Dannevirke* ihjel. En dame! En ikke-slesviger! Der måtte jo være frit slag, og man overfaldt hende inden hun havde sagt eller skrevet et eneste ord. Men man forregnede sig: Der var ikke frit slag. Den angrebne slog igen og slog hårdt. Og dernæst, da det var lykkedes det Hanssenske parti at få *Dannevirkes* udgiver ruineret, så havde imidlertid dets så hårdt voldsomt angrebne kvindelige redaktør skaffet sig tilstrækkelig tillid i en kreds af danske slesvigere til selv at kunne grundlægge et blad. – Det Hanssenske partis raseri kendte ingen grænser det fordoblede slagene; men *Dannevirke* slog igen og slog hårdt”.³¹

Krabbes udlægning af sagen var altså, at der allerede inden hans datters tiltræden som redaktør i Sønderjylland havde været en strid mellem de danske dagblade i Haderslev og Aabenraa, og at målet med angrebene på hans datter fra starten skulle have været at komme et konkurrerende dagblad til livs. Begge dele var ifølge Krabbe initieret af H.P. Hanssen.

Krabbe havde ret i, at interne stridigheder ikke var et nyt fænomen i den danske bevægelse. Således havde de dansksprogede aviser i Sønderjylland siden starten af 1890'erne været delt i to lejre, hvor den ene støttede en protestpolitisk linje, som nægtede at aflægge ed på den preussiske forfatning og krævede en snarlig afstemning om Sønderjyllands genforening med Danmark, mens den anden støttede en forhandlingspolitisk linje, hvor man aflagde eden og gennem forhandlinger søgte at opnå forbedringer for de dansksindede sønderjyder. *Dannevirke* og *Flensborg Avis* havde traditionelt været bannerførere for den første linje, mens *Hejmdal* med H.P. Hanssen i spidsen havde repræsen-

teret den anden linje. Denne bladstrid var dog en fortsættelse af den såkaldte edsstrid, som havde skabt splid i Sønderjylland siden starten af 1880'erne, og derfor ikke noget H.P. Hanssen kunne klandres for.³²

Heller ikke i den verserende sag mod *Dannevirke* var der enighed i den sønderjyske presse. *Flensborg Avis* valgte fra starten at indtage en afventende holdning og se tiden an. Her kunne man således læse, at formodningerne om, at Bjørnshauge konspirerede med overpræsident Köller, var for løse, og at ”den forestilling, at *Dannevirke*, det ældste danske blad i vor landsdel, skulle blive helt eller halvt tysk, er simpelt hen utænkelig”. For det første kunne en avis ikke uden videre løbe bort med sine læsere og bringe dem over i modstanderens lejr. For det andet var der ikke nogen grund til at tro, at Bjørnshauge ville plette sin ære ved på sine gamle dage at gå hen og blive tysk. Og desuden så avisen ikke noget problem i, at Bjørnshauge muligvis ville udnytte sin stilling som ejer af *Dannevirke* til at indføre en ny kampmåde for danskheden. Det havde man jo været igennem under edsstriden, uden at nogen var ”døde” af disse ”angreb”.³³

Bevægelsen mod Krabbe fik også kun halvhjertet støtte i *Flensborg Avis* – til stor irritation for Hjort, der syntes, at alle sønderjyske blade måtte fælde en enstemmig fordømmelse af Wildenrath-Krabbe og dermed også af faderen. Avisens redaktør, Jens Jessen, mente dog, at sønderjyderne skulle holde sig uden for dansk politik og vice versa. Derfor holdt han igen med opbakningen til bevægelsen mod Krabbe.³⁴

Det var ikke kun i den sønderjyske presse, at der var uenighed om, hvordan man skulle forholde sig til hele affæren. Også internt i den danske bevægelse i Sønderjylland, var der vidt forskellige syn på sagen. Mens H.P. Hanssen som nævnt tog del i kritikken af Krabbe, var den anden af de danske parlamentarikere i Berlin, Rigs- og Landdagsmanden Gustav Johannsen, i oktober 1900 nået til den konklusion, at Wildenrath-Krabbe reelt var uden større politisk betydning. Det udtrykte han i den danske avis *København*: ”Jeg kender hende ikke, og hun har aldrig talt med mig. Hun betyder intet for Slesvigs nuværende eller fremtidige politik. Den går i en bestemt gænge, og derfra kan hun aldrig rokke den. [...] Nordslesvigs fremtid hviler hovedsageligt på bønderne, og dem kender hun ikke og vil aldrig lære at kende”.³⁵ Nok kunne hendes ageren ikke undskyldes, men den blev tillagt en betydning, den slet ikke havde. Derfor mente Gustav Johannsen, at både H.P. Hanssen og resten af bevægelsen mod Krabbe blot var med til at holde sagen kørende, og at de eneste, der fik noget ud af dette, var de tyske

myndigheder, der gennem deres støtte til Wildenrath-Krabbe, havde drevet en kile ind i den danske bevægelse.³⁶

Ligesom bevægelsen mod Krabbe, bestod Krabbes støtter nord for grænsen af en broget flok fra forskellige partier og partigræne. Blandt andet fik Krabbe støtte i radikale kredse. Særligt de radikales hovedorgan *Politiken*, anført af redaktør Hørup og journalisten Carl Ewald, havde ikke meget til overs for bevægelsen mod Krabbe. Det kom blandt andet til udtryk i en artikel i april 1901. Her forsøgte avisen at fremstille Krabbe-affæren som noget, der var iværksat og dirigeret af den konservative avis *Nationaltidende*. Avisen kunne med rette være "stolt" af at have haft førstehåndskendskab til samtlige de "dumheder", der på bladets kontor var blevet "udpønsket" mod Venstre i Kalundborgkredsen. Valget var og blev en afstemning for og imod ministeriet og for og imod Venstre, og det var uforvarsomt at gøre det til valg for eller imod de danske i Sønderjylland.³⁷ Mens *Politiken*, som nævnt, ikke havde ret i, at bevægelsen mod Krabbe var styret af Højre var det korrekt, at det primært var den konservative presse, der agerede talerør for bevægelsen. Dette fremgår af Hjorts pjece, hvor han henviser til, at han havde måttet ty til sine mest bitre politiske modstandere for overhovedet at få offentligheden i tale.³⁸

Krabbe fik også støtte fra en mere uventet kant. Til trods for at han tidligere havde afvist enhver tanke om et samarbejde med Socialdemokratiet i Kalundborgkredsen tog partiets største avis *Social-Demokraten* nu Krabbes parti. Ikke fordi de støttede hans politik, men fordi de tog afstand fra den behandling, han havde fået i løbet af valgkampen. I *Social-Demokraten* kunne man således læse, at "den agitation der er rejst mod faderen Christopher Krabbe, er os så modbydelig, at vi under disse omstændigheder vil råde vore partifæller i kredsen til alle som en at møde og give Krabbe deres stemme på valgdagen. I så fald bliver han sikkert valgt, og vort parti kan da om tre år tage et ærligt politisk livtag med ham".³⁹

Internt i Venstrereformpartiets ledelse var der også støtte til Krabbe. Mens de færreste havde noget til overs for Wildenrath-Krabbes bladvirksomhed i Sønderjylland, var der flere som mente, at bevægelsen mod Krabbe kunne få en negativ indflydelse på partiet. En af dem var folketingskandidaten for Venstrereformpartiet på Frederiksberg, Johan Ottosen, som var stærkt engageret i det sønderjyske spørgsmål og tidligere havde arbejdet tæt sammen med H.P. Hanssen og H.V. Clausen. Han mente, at bevægelsen mod Krabbe var gået for vidt: "H.P. Hanssen, Hjort, von Jessen og H.V. Clausen er farlige, fordi de kompromit-

terer enhver, der indleder sig i samtale med dem, ved deres himmelråbende mangel på takt og politisk fornemmelse. [...] Jeg frygter et stærkt tilbageslag mod disse stærblinde menneskers fanatisme. Alene af den grund måtte jeg ønske at blive valgt, for at jeg med større autoritet kunne dæmpe tilbageslaget".⁴⁰ Ottosen havde siden starten af 1890'erne arbejdet på at skabe større opbakning til den sønderjyske sag i Venstre og frygtede, at bevægelsens indblanding i valgkampen i Kalundborgkredsen kunne skade hans arbejde.

Som nævnt var lederen af Venstrereformpartiet, J.C. Christensen, også bekymret for hvilken betydning Krabbe-affæren kunne få for Venstre og mente derfor, at Krabbe var diskvalificeret til atter at indtage formandsposten i Folketinget. Han støttede dog fortsat Krabbes kandidatur til Folketinget. Man skulle ifølge J.C. Christensen lade "hr. Krabbe stande til rette for sine politiske gerninger, men [...] ikke undgælde for et forhold, som hverken han eller hans parti er herre over".⁴¹ Derfor forsøgte han i et fortroligt samarbejde med Johan Ottosen og Gustav Johannsen at splitte bevægelsen mod Krabbe. Johan Ottosen mente, at

Gustav Johannsen (1840-1901) ses her på spadseretur i hjembyen Flensborg. Han var de dansksindedes rigsdagsmand i Berlin i perioden 1881-84 og 1886-1901. Han indtog derfor en ledende rolle i den danske bevægelse i Sønderjylland. Kilde: Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig (ADCB).

særlig Hjorts "hidsige og illoyale" agitation var et problem, og at han for alt i verden skulle holdes væk fra den sønderjyske sag. Dette ville han tale med Hjort om men dog først efter valget. Samtidig foreslog han, at de skulle forsøge at trække H.P. Hanssen væk fra de "patriotiske" men også "uforstandige" forbundsfæller han nu omgav sig med.⁴² For at opnå dette skulle Gustav Johannsen bede H.P. Hanssen om at tage tingene med ro og forklare ham, at selv om Krabbe skulle blive genvalgt ville hverken Danmarks rige eller Nordslesvigsk danskhed få dødsstødet. Til gengæld garanterede J.C. Christensen, at Krabbe ikke ville blive valgt til Folketingets formand efter valget, men at denne post i stedet ville tilfalde Herman Trier.⁴³

Det fik H.P. Hanssen til at nedtone sin rolle i forsøget på at vælte Krabbe. I et brev til Gustav Johannsen skrev han: "Ottosen tager fejl i, at jeg betragter Hjort, Clausen, Villars Lunn og Frantz von Jessen som mine særlige forbundsfæller. Du ved bedst, hvor lidt det er tilfældet og specielt også, hvor lidt jeg har arbejdet sammen med dem her. Jeg har hverken mundtligt eller skriftligt forhandlet med nogen af dem om Krabbes valg. Kun har jeg skrevet et brev til Hjort efter modtagelsen af hans pjece, et brev, som han i øvrigt endnu slet ikke har svaret på". Til slut konkluderede H.P. Hanssen dog, at "det lader jo nu til at Krabbe vil

*H.P. Hanssen (1862-1936) var redaktør for avisen Hejmdal. Siden 1896 havde han desuden været medlem af den preussiske Landdag og udgjorde sammen med Gustav Johannsen den politiske ledelse i den danske bevægelse. I 1920 var han hovedarkitekten bag Sønderjyllands genforening med Danmark.
Kilde: ADCB*

blive valgt, men desuagtet har hele denne valgbevægelse efter min mening ikke været forgæves".⁴⁴ Til trods for, at H.P. Hanssen tog afstand fra bevægelsens hovedpersoner, var han fortsat overbevist om værdien af deres arbejde. Støtten til bevægelsen understregede han også senere på året i et par breve til vennen, den venstreradikale historiker Aage Friis. Det var, ifølge H.P. Hanssen, vigtigt at tage klar afstand fra Krabbes indblanding i sønderjysk politik. Dermed opretholdtes ifølge ham en form for "ligevægt", som havde vist den tyske regering, at der fortsat var dansk støtte til de dansksindede sønderjyders nationalitetskamp. I et af disse breve kom det også frem, at H.P. Hanssen i januar 1901 arbejdede på at få ledelsen i Venstrereformpartiet til at skifte holdning i Krabbe-affæren. I håbet om at få en bedre forbindelse til partiets ledelse, havde han taget kontakt til J.C. Christensen og beskrevet sit standpunkt i Krabbe-affæren og Kalundborgvalget. Dette arbejde var dog strandet på, at J.C. Christensen ikke mente, at Venstrereformpartiet kunne "ændre stilling under hensyn til, hvad hr. von Köllers kanutter falde på at sige".⁴⁵ Under alle omstændigheder viser det dog, at H.P. Hanssen, trods forsikringer om det modsatte, aktivt tog del i bevægelsen mod Krabbe.

Gustav Johannsen var da heller ikke tilfreds med H.P. Hanssens forklaring og mente, at han spillede et dobbeltspil. Det understregede han i et brev til Johan Ottosen, hvor han beskrev H.P. Hanssen som "deres onde ånd i den krabberske sag, han er og bliver den snedige bonde-dreng, der ser så from ud og sætter ondt ved sladder. Og så er han atter så indtagende, at man absolut må beundre, hvordan to naturer kæmper i ham".⁴⁶ Krabbe-affæren havde tydeligvis skabt to politiske fløje, ikke bare i Danmark men også i Sønderjylland, hvor de to dansksindede deputerede i Berlin havde vidt forskellige syn på, hvordan valget i Kalundborg skulle håndteres. Gustav Johannsen havde altså ret i, at sagen havde drevet en kile ind i den danske bevægelse.

Valgkampen i Kalundborgkredsen

Til trods for at bevægelsen mod Krabbe havde støtte langt ind i Venstres egne partirækker var der altså også mange, som enten støttede Krabbe eller i hvert fald mente, at det, der skete i Sønderjylland, ikke skulle få indflydelse på et dansk folketingsvalg. Der var derfor lagt op til en intens og utraditionel valgkamp i Kalundborgkredsen, som ikke ville fokusere på lokalpolitiske emner. Allerede tidligt i valgkampen

valgte partiets leder J.C. Christensen offentligt at gå i brechen for Krabbe. D. 21. januar indrykkede han en erklæring i *Kalundborg Dagblad* til fordel for Krabbe. Baggrunden var, at der var startet en underskriftsindsamling, som skulle opfordre Krabbe til ikke at søge genvalg. J.C. Christensen anså dog hele bevægelsen mod Krabbe for "vildledet nationalfølelse" og mente ikke, at han kunne stå til ansvar for datterens gerninger. Derfor kunne man heller ikke kræve, at han offentligt skulle tage afstand fra hende.⁴⁷

I stedet for at dysse affæren ned var denne erklæring dog blot med til at øge vreden i bevægelsen mod Krabbe. For dem var spørgsmålet ikke længere, hvorvidt Krabbe skulle tage afstand fra datterens redaktion af *Det gamle Dannevirke* eller ej. For med udtalelserne i *Vort Land* havde han allerede bekendt kulør, og den eneste måde at rette op på dette, var ved, at han trak sig fra politik. På et valgmøde i Kalundborg d. 26. januar spidsede situationen yderligere til. For at sikre opbakning til Krabbes kandidatur, valgte hans stillere at fremlægge en resolution, der udtalte en misbilligelse af Wildenrath-Krabbes færd og henviste til, at Krabbe havde tiltrådt denne. På mødet kom det dog frem, at Krabbe ikke selv havde ønsket resolutionen, men at han heller ikke ville modsætte sig den. Det blev tolket således, at han ikke støttede resolutionen. Derfor blev der i stedet vedtaget en ny resolution, som både udtalte misbilligelse af Wildenrath-Krabbes hele politiske stilling i Sønderjylland og Krabbes uklare holdning dertil.⁴⁸

Mod slutningen af marts måned syntes *Nationaltidende*, at den havde opstøvet nye oplysninger, som understøttede antagelserne om, at Wildenrath-Krabbes avis var støttet af de tyske myndigheder. Blandt andet kunne avisen berette, at danske statsborgere, der boede eller ønskede at bosætte sig i Tyskland, blev presset til at holde *Det gamle Dannevirke*, og at dansksindede sønderjyder i almindelighed blev anbefalet af preussiske øvrigheds personer at abonnere på bladet. Det fik tilsyneladende J.C. Christensen til at ændre holdning til Krabbe. I hvert fald offentliggjorde Frantz von Jessen en artikel i *Nationaltidende*, hvori han skrev, at han havde fået J.C. Christensens bemyndigelse til at skrive, at Venstre-reformpartiet grundet de nye oplysninger ikke længere ville blande sig i valgbevægelsen i Kalundborgkredsen. Det var en overraskende vending fra J.C. Christensen, som affødte stor undring. *Social-Demokraten* syntes således ikke, at von Jessen havde gravet noget som helst nyt frem, og Johan Ottosen mente, at Krabbes modstandere havde tvunget den ellers "kloge og forsigtige" J.C. Christensen til at "forvrøvle" sig.⁴⁹

Julius Schiøtt (1856-1910) havde tidligere arbejdet som journalist, men var i 1899 blevet ansat som direktør for Zoologisk Have i København. Han tilhørte den radikale fløj af Venstre-reformpartiet. Kilde: Det Kongelige Bibliotek.

De nye toner fra J.C. Christensen blev imidlertid opfattet som et carte blanche til at vælte Krabbe. Derfor mente Krabbes modstandere, at tiden var moden til at opstille en modkandidat for Venstre-reformpartiet i Kalundborgkredsen. Det var ikke nogen nem opgave. Hjort forsøgte ihærdigt at finde en, der ville stille op mod Krabbe, men blev afvist af både læge Gustav Ottesen, overretssagfører Oscar Johannsen og godsforvalter Bertelsen.⁵⁰ Til sidst lykkedes det dog at overtale direktøren for Zoologisk have i København, Julius Schiøtt. Schiøtt havde fået det indtryk, at J.C. Christensen ville meddele Socialdemokratiet, at det ikke længere var forpligtet af valgforbundet med Venstre-reformpartiet til at stemme på Krabbe. Han troede derfor, at der nu var frit slag på Krabbe og indvilligede i at stille op. Det viste sig dog hurtigt, at det langt fra var tilfældet. *Politiken* gav straks Schiøtt en hård medfart, som ikke efterlod nogen tvivl om deres syn på hans kandidatur: "Hr. Schiøtt er *Nationaltidendes* kandidat og Frantz von Jessens kandidat og et par stundesløse nordslesvigske rumleres kandidat, som uden al takt og forstand har væltet sig ind på en dansk valgkreds med deres dansk politik og danske valg aldeles uvedkommende indre nordslesvigske

genvordigheder". De rådede derfor Schiøtt til hurtigst muligt at tage en returbillet til København.⁵¹

Heller ikke fra Socialdemokratisk side var der megen hjælp til Schiøtt. Den socialdemokratiske partitop, anført af Oscar Jørgensen, som var partiets spidskandidat i Køge, fortsatte med at støtte Krabbe og gik hårdt til Schiøtt på valg møderne. Her måtte Schiøtt blandt andet lægge ører til udtalelser som, at han var en "død mand blandt arbejderne".⁵² Med denne hårde medfart kastede Schiøtt hurtigt håndklædet i ringen, og allerede d. 29. marts frasagde han sig atter sit kandidatur. Officielt fordi han ikke følte, at J.C. Christensen havde givet ham den lovede støtte. J.C. Christensen afviste dog på det kraftigste, at det var rigtigt. Han havde brændt fingrene rigeligt på at støtte Krabbe og havde derfor til hensigt at forholde sig neutral og blande sig uden om valgkampen i Kalundborg. Desuden gav han udtryk for, at det var Socialdemokraterne selv, der havde valgt at bibeholde støtten til Krabbe.⁵³ Noget tyder da også på, at Schiøtts hurtige tilbagetrækning snarere skyldtes, at han havde fået kolde fødder. Ifølge et brev fra Krabbe til hustruen havde han i forbindelse med rejsen rundt til sine valg møder delt kahyt med Schiøtt. Her var Schiøtt brudt sammen og havde grædende fortalt ham, at han var højst fortvivlet over at have indladt sig på hele valgbevægelsen, og at han hurtigst muligt ønskede at vende tilbage til København. Uanset baggrunden var Schiøtts beslutning et hårdt slag for bevægelsen mod Krabbe, som med mindre end en uge til valget stod uden en modkandidat.⁵⁴

Folketingsvalget i Kalundborg 1901

I *Politiken* blev der gjort tykt grin med Schiøtts korte kandidatur og flugt tilbage til København. Kun Højre-mænd ville alligevel, ifølge *Politiken*, have stemt på ham, mens Venstremænd og Socialdemokrater i stort flertal støttede Krabbes valg. Så der havde reelt aldrig været en trussel mod Krabbe, og det var fornuftigt, at Schiøtt hurtigst bookede sin returbillet. Selv om Krabbe også selv havde genvundet troen på, at han ville blive valgt, syntes han ikke, at situationen var helt så gunstig, som fremlagt i *Politiken*. I et brev til hustruen skrev Krabbe: "*Politikens* gengivelse er rigtig men dog for positiv. Stillingen har ikke forandret sig til det bedre på anden vis end, at socialdemokraterne på Samsø har valgt at følge ledelsens råd og stemme ja. At modkandidaterne trak sig havde moralsk virkning, men har først ved denne beslutning fået virkelig be-

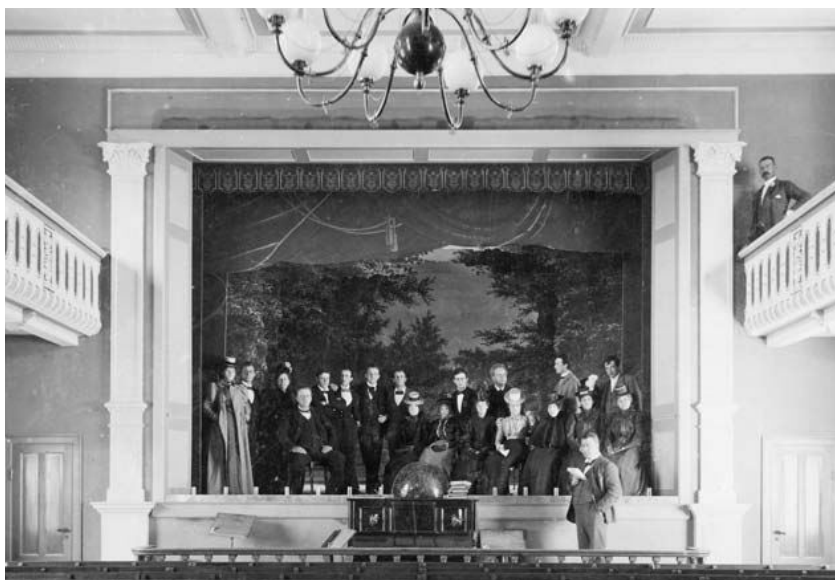
tydning. Det er Oscar Jørgensen. Selv ville socialdemokraterne helst gå imod mig. Nu anser jeg det for sandsynligt at jeg bliver valgt".⁵⁵

Selv om der tydeligvis også havde været uenighed om Krabbes kandidatur internt i Socialdemokratiet, var ledelsen på hans side, og det havde fået partimedlemmerne på Samsø til at følge trop. Mens der fortsat var dyb splittelse omkring Krabbe i Venstre og usikkerhed pga. J.C. Christensens tvetydige udmeldinger, stod Socialdemokratiet bag Krabbes kandidatur. Det var afgørende for hans muligheder for at blive genvalgt. Paradoksalt nok var det altså det parti Krabbe havde nægtet at samarbejde med helt frem til sommeren 1900, der nu så ud til at skulle blive hans redningsplanke. Det gik heller ikke ubemærket hen i den kritiske del af pressen, hvor han, nu da det kneb, blev beskyldt for, at "trykke socialistens hånd" og "klamre sig til den socialistiske agitator Oscar Jørgensen".⁵⁶

Kritikken mod Krabbe var altså langt fra forstummet, og bevægelsen imod ham havde endnu ikke opgivet tanken om at vælte ham. Trods flere forsøg på at finde en ny modkandidat lykkedes dette ikke inden valget, da der ikke længere var tid til at finde tilstrækkelig med stillere. Dette ironiserede *Politiken* over i en senere artikel. Her kunne man læse om, hvordan Højre-mænd og overløbere fra de andre partier desperat havde søgt efter en, der i sidste øjeblik ville stille op imod Krabbe i Kalundborgkredsen, og at de derigennem havde misbrugt deres "sønderjyske brødre" til at maskere egen politik, fordi de under eget navn ikke ville være i stand til at udrette noget som helst mod det stærkeste parti i kredsen. En sag som denne hørte, ifølge *Politiken*, ikke hjemme i en dansk valgkreds, og derfor burde de dansksindede sønderjyder af al magt have modsat sig denne "røverhistorie" om, at valget var en stemme for eller imod dem.⁵⁷

Selve valgdagen d. 3. april kom heller ikke til at gå stille for sig. Til det sidste forsøgte bevægelsen mod Krabbe at påvirke vælgerne til at stemme imod ham. Da der som bekendt ikke var fundet en modkandidat i Venstrereformpartiet, forsøgte man sig med at opstille et mistillidsvotum, hvor der skulle stemmes ja eller nej til Krabbe som folketingskandidat. Da Kalundborgkredsen var en sikker Venstrekreds, og der ikke var en modkandidat mod Krabbe internt i partiet, ville et flertal af nejstemmer ikke i sig selv være nok til at vælte Krabbe. Håbet var derfor at et mistillidsvotum mod Krabbe ville lægge så stort et pres på ham og ledelsen i Venstrereformpartiet, at han ville være nødt til at trække sig fra Folketinget.⁵⁸

For at overbevise vælgerne om, at de skulle stemme nej til Krabbe, havde man overtalt den navnkundige Georg Brandes til at holde en tale imod ham på selve valgdagen. Talen fandt sted i en stuvende fuld teatersal i Kalundborg og var imødeset med stor spænding. Således gik der forinden rygter om, at man ville forsøge at afskære Brandes fra at holde sin tale, og under selve talen blev han da også flere gange afbrudt af tilråb og protester. Det lykkedes dog Brandes at holde sin tale stort set uden modsvar, og her fik Krabbe en hård medfart. Han havde i måneder ladet sin datter udnytte sit navn og sin godkendelse af hendes politik. Derfor ventede de danske sønderjyder i "feberagtig spænding" på udfaldet af valget, og hvis Krabbe valgtes, ville det være en "beskæmmelse for Venstre" og "for hele det land, hvis bedste sønner faldt for tyske kugler på de blodige slagmarker". Derfor skulle Krabbe have en tilrettevisning, og sendes hjem, for at give ham tid til at opdrage sin datter og sig selv i bedre dansk politik. Talen var dog ikke kun et angreb på Krabbe. Også J.C. Christensens måtte lægge øre til hård kritik fra Brandes. Hans stilling i Krabbe-affæren havde været uklar og uforståelig, og han havde

Kalundborg Teater fra indvielsen i 1898. Det var her Georg Brandes holdt sin dunder-tale imod Christopher Krabbe i april 1901.
Kilde: Kalundborg Lokalarliv (fotograf Chr. Reinau).

vildledt gemytterne ved at give "formummende" befalinger, og dermed ladt den tidligere modkandidat Schiøtt i stikken. I sidste ende havde vælgerne derfor kun dem selv at rådføre sig med i dette spørgsmål.⁵⁹

Sent på aftenen d. 3. april forelå resultatet af afstemningen. Optællingen viste i første omgang, at der var afgivet 1261 stemmer imod Krabbe og 1239 for (senere viste en fintælling at resultatet var 1270 imod og 1226 for). Resultatet var altså en sejr for bevægelsen imod Krabbe og i *Jyllands-Posten* gik man så langt som til at erklære, at "dansk fremtidspolitik vil aldrig komme til at beskæftige sig med ham, og nutiden kun for så vidt som vi endnu er midt i farvellet".⁶⁰ Det skulle dog vise sig at være en forhastet konklusion. For det første var der ikke flertal imod Krabbe alle steder i kredsen. På Samsø og Sejro stod han fortsat stærkt, mens modstanden havde været størst i Kalundborg by og omegn. Socialdemokraterne stod traditionelt stærkest i byerne, hvilket kan tyde på, at de ikke alle havde fulgt ledelsens opfordring til at stemme for Krabbe. For det andet var det få stemmer, der skilte de to fløje, og i forhold til tidligere valg, var det lykkedes Krabbe at få flere stemmer end nogensinde før. Dette blev af Krabbes støtter udlagt som en delvis sejr, og Krabbe tilkendegav da også hurtigt, at han ikke havde til sinds at trække sig.

I denne situation skulle valgbestyrelserne i Kalundborg og på Samsø udskrive et omvalg til afholdelse inden 8 dage. Det gav bevægelsen mod Krabbe en ny mulighed for at opstille en modkandidat. Derfor nedsattes et udvalg, der hurtigst muligt skulle drøfte mulighederne. På et møde d. 6. april forsøgte man at overbevise socialdemokraterne om, at de skulle støtte opstillingen af en venstreradikal modkandidat. Socialdemokraternes ledelse mente dog fortsat ikke, at noget havde ændret sig, og derfor ville de kun trække deres støtte til Krabbe, hvis det var til fordel for en socialdemokrat. Dette nægtede udvalget, og så faldt det sidste forsøg på at finde en modkandidat til jorden. Krabbe kunne derfor lade sig vælge uden modstand, og dermed opstod den ejendommelige situation, at en folketingskandidat blev valgt, selv om han havde et flertal imod sig i den kreds, hvor han var opstillet.⁶¹

Efterveerne af Krabbes valg

Med nød og næppe var det lykkedes Krabbe at blive genvalgt til Folketinget. Det betød dog langt fra, at trængslerne for ham var slut. Valget i 1901 var endt som en katastrofe for det regerende Højre-parti, der blot havde fået 8 ud af Folketingets 114 mandater. Derfor skulle der

ske et regeringsskifte og dannes en ny regering under Venstre. Trods sine mange års erfaring som folkevalgt politiker blev Krabbe fravalgt, ikke blot til posten som formand for Folketinget men også til en ministerpost i den nye regering. Det blev klart, da den nye regering under konseilspræsident J.H. Deuntzer stod færdig i slutningen af juni måned. Fravalget af Krabbe skyldtes ikke hans evner som politiker, men derimod, at der, ifølge H.P. Hanssen, var indgået en underhåndsaftale mellem ham og Venstrepolitikerer Johan Ottosen. Med det ydmygende mistillidsvotum til Krabbe ved Kalundborgvalget, var sagen afsluttet for H.P. Hanssen og, mente han, for langt de fleste sønderjyder. Aftalen var derfor, at Krabbe-affæren skulle stoppe til gengæld for, at Krabbe ikke blev tildelt æresposter i Folketinget, som var repræsentative for hele folket, og som derfor kunne tillægges betydning i udlandet. Inden for kategorien af disse æresposter faldt ministerposter og posterne som formand og viceformand for Folketinget. Samtidig aftalte de to, at Ottosen skulle informere H.P. Hanssen om, hvad Venstrereformpartiet fremover ville foretage sig i sagen, mens H.P. Hanssen skulle informere Ottosen om, hvad sønderjyderne vil foretage sig, hvis der opstod ting, som kunne rejse sagen på ny.⁶²

Angiveligt honorerede Ottosen ikke denne aftale på tilfredsstillende vis. I hvert fald kom det i Sønderjylland som et lyn fra en klar himmel, at Krabbe valgtes som 1. viceformand i Folketinget, da Rigsdagen trådte sammen i starten af oktober 1901. Trods stor vrede blandt mange sønderjyder indtog H.P. Hanssen og Gustav Johannsen i første omgang en afventende holdning til Krabbes udnævnelse. Det samme gjorde redaktøren for *Flensborg Avis*, Jens Jessen, der overtog Gustav Johannsens post i Rigsdagen i Berlin, da denne døde senere samme måned. Til gengæld udnyttede den tyske presse prompte Krabbes udnævnelse til at blåstemple Wildenrath-Krabbe og hendes redaktionelle linje. Selv en avis, som *Kieler Zeitung*, der tidligere havde taget afstand fra hendes linje, mente nu, at det var den fornuftigste blandt de dansksindede aviser. Samtidig mente H.P. Hanssen at kunne spore direkte virkninger af udnævnelsen hos regeringen i Berlin, hvor udnævnelsen blev opfattet som en "imod os [dvs. sønderjyderne] rettet kold vandstråle fra København". Han frygtede derfor, at den tyske regering ville udnytte situationen til at kræve indrømmelser fra den danske regering, som kunne skade sønderjydernes sag.

For at forebygge dette samt gøre den danske regering opmærksom på, at yderligere politisk rehabilitering af Krabbe var uacceptabel for de

dansksindede sønderjyder, blev det besluttet, at der skulle udarbejdes en resolution imod udnævnelsen.⁶³ På et møde i Aabenraa i november 1901 blev der derfor udtalt en sønderjysk resolution imod Krabbe med følgende ordlyd: "Forsamlingen udtaler, at det har gjort et pinligt indtryk i Nordslesvig, at folketingsmand Krabbe efter den måde, hvorpå han har indblandet sig i vore forhold, er blevet kaldet til en ærespost i det danske Folketing". Selv Jens Jessen, der som bekendt tidligere havde været forbeholden med at tage afstand fra Krabbe, stemte for resolutionen – dog med den tilføjelse, at den ikke skulle opfattes som en indblanding i kongerigets anliggender.⁶⁴ Ifølge H.P. Hanssen havde ledelsen i den danske bevægelse i Sønderjylland overvejet resolutionen og følgerne heraf grundigt, men trods muligheden for en konflikt med den danske regering, var der denne gang bred enighed om, at det var en politisk nødvendighed, at sønderjyderne udtrykte et standpunkt, der ikke kunne misforstås.⁶⁵

Nu blev det også klart, at Krabbe ikke længere kunne forvente støtte fra *Politiken*. Den tidligere redaktør Hørup var alvorligt syg og havde måttet slippe tøjlerne til fordel for Georg Brandes' bror Edvard Brandes. Broderen nærrede den samme sympati for sønderjydernes kamp som Georg Brandes. Derfor kunne man d. 21. november læse en artikel, der blandt andet beskyldte Wildenrath-Krabbe for at have den videst gående velvilje og beskyttelse fra tyske side. Til trods for, at der ikke blev taget stilling til Krabbes involvering i sagen, blev dette opfattet som en markant ændring i avisens hidtidige linje.⁶⁶

Et par dage senere rettede Hjort i *Nationaltidende* en sønderlemmende kritik mod Venstrereformpartiet og særligt J.C. Christensens medvirken i sagen. Ynkligere optræden end den J.C. Christensen havde udvist under Krabbe-affæren var næppe set tidligere. Han havde været både for og imod Krabbe alt efter, hvem der spurgte og hans rolle i sagen havde været en ren farce. Bedre blev det bestemt ikke af, at man nu havde givet Krabbe en tillidspost i Folketinget. Dermed havde hele Venstrereformpartiet overtaget ansvaret for Krabbes politik og denne mangel på politisk dannelse og takt havde affødt den resolution, som var blevet udtalt af de dansksindede sønderjyder på mødet i Aabenraa.⁶⁷

Trods de hårde udfald valgte både Krabbe og J.C. Christensen at forholde sig tavse til den nye kritik. I sin dagbog noterede J.C. Christensen, at Hjort på ny havde været ude med en artikel imod ham, og at dette ærgrede ham, da han ved sig selv vidste, at han havde holdt sig neutral i Krabbestriden. Han følte sig dog værgeløs, da han ikke præ-

J.C. Christensen (1856-1930) var leder af Venstrereformpartiet og en af tidens mest magtfulde politikere. Han bestred flere ministerposter og fra 1905-8 var han konseilspræsident.
Kilde: Det Kongelige Bibliotek.

cis huskede, hvad han havde sagt i sagen, ikke havde skrevet noget ned og ikke havde vidner.⁶⁸ Denne gang fik sagen dog ikke det samme momentum som op til valget. Over for Aage Friis gav H.P. Hanssen da også udtryk for, at ligevægten med Aabenraa-resolutionen nu igen var oprettet, og at han nu blot ønskede, at affæren ville dø ud igen.⁶⁹ Trods polemikken fik Krabbe derfor lov til at beholde sin nye post.

Da der skulle være Folketingsvalg i juni 1903, forsøgte bevægelsen mod Krabbe endnu en gang at opstille en modkandidat til Krabbe. Ifølge Krabbe selv var der to modkandidater i spil internt i Venstre, nemlig sognefoged Søren Madsen og gårdejer Jakob Hansen. Søren Madsen var det mest oplagte valg, men takkede nej til opfordringen om at opstille, da han ikke ville være med til at skabe så megen intern splid i Venstrereformpartiet, at man risikerede, at socialdemokraterne kunne løbe af med sejren i Kalundborgkredsen. Til gengæld var Jakob Hansen villig til at stille op og bedyrede, at han i så fald ville lægge fokus på Krabbes ansvar i "Dannevirke-spørgsmålet". Krabbe frygtede dog ikke Jakob Hansen. Han var ilde set blandt kredsens Højre-mænd, og da dette parti ikke opstillede en kandidat i kredsen, mente Krabbe, at han

kunne forvente at få langt de fleste stemmer herfra og at dette ville afgøre valget til hans fordel. Denne gang tog Krabbe altså modstanden med ophøjet sindsro.⁷⁰

Tilsyneladende var ledelsen i Venstrereformpartiet da også bedre forberedt denne gang. I store træk lykkedes det at lukke ned for bevægelsens agitation mod Krabbe i pressen, og forsøgene på at finde en modkandidat blev afvist af ledelsen. Som et sidste desperat forsøg på at komme Krabbe til livs som folketingsmand, anbefalede bevægelsen derfor Venstres vælgere, at de skulle stemme på den socialdemokratiske kandidat, væver M.U. Madsen – ikke fordi han var socialist, men alene af den grund, at han var Krabbes modstander. Parolen var fortsat, at politiske og personlige hensyn måtte vige for det nationale. Heller ikke det rakte imidlertid til at vælte Krabbe. Da stemmerne var gjort op efter valget d. 16. juni, kunne man i aviserne læse, at Krabbe havde fået 1719 stemmer mod 1022 til væver Madsen. Krabbe kunne fortsætte som medlem af Folketinget, hvor han også genvalgtes som 1. viceformand.⁷¹

Krabbe-affærens sidste akt

Sidste akt i Krabbe-affæren løb af stablen i efteråret og vinteren 1904-05. Grunden til, at sagen atter kom på bordet, var nogle oplysninger, som dukkede op under en retsforhandling i Flensborg i 1903. Her kom det frem, at den tyske landråd von Uslar i efteråret 1901, på vegne af den tyske regering, havde arbejdet på en plan, der skulle gøre det muligt for Wildenrath-Krabbe at købe *Dannevirke*. Planen var, at pastor Jakobsen, som ejede den tyske Creditbank Scherrebeck, skulle låne 75.000 mark af den Preussiske Statsbank. Disse penge skulle banken give videre til Wildenrath-Krabbe, som skulle bruge dem til at købe *Dannevirke* af Folkebanken. Ifølge pastor Jakobsen var Wildenrath-Krabbe indforstået med denne plan og deltog aktivt i forhandlingerne. På et møde forlangte Pastor Jakobsen og hans advokat imidlertid en sikkerhed for, at pengene ville blive betalt tilbage, og da denne ikke kunne stilles på tilfredsstillende vis, var planen faldet til jorden.⁷²

Alligevel gav retsforhandlingerne genlyd i Danmark og førte til, at ni vælgere i Kalundborgkredsen i et åbent brev tog kraftig afstand fra Krabbe. De oplysninger, der var kommet frem under retsforhandlingerne, blev set som et endegyldigt bevis for, at Wildenrath-Krabbe var villig til at tage imod penge fra de tyske myndigheder. Særligt det at pastor Jakobsen havde afgivet oplysningerne under et vidneudsagn, blev

af Krabbes modstandere set som et udtryk for, at de hele tiden havde haft ret, og at Krabbe tog fejl. De nye anklager var så inkriminerende, at Krabbe ikke kunne sidde dem overhørig, og derfor tog han til genmæle med en udtalelse til Ritzaus Bureau d. 12. december 1904. Her erklærede han, at hans datter i et brev havde forsikret ham om, at pastor Jakobsens udtalelser var usande, at han var overbevist om, at datteren ikke ville foretage sig noget, som ikke kunne forsvares over for fædrelandet, men at alt hvad datteren for øvrigt foretog sig skete uafhængigt af ham, og at han derfor ikke kunne stilles til regnskab herfor. Han afviste derfor kritikken som et "bittert politisk nags opfindsomhed".⁷³

Henover vinteren 1904-05 fortsatte Krabbe-affæren med fornyet styrke. J.C. Christensen var nu også overbevist om, at Wildenrath-Krabbe var en forræder, men mente fortsat ikke, at det var Krabbes skyld. Han havde dog på flere andre områder mistet tiltroen til Krabbe og ville derfor ikke længere støtte ham som folketingskandidat.⁷⁴ Tilsyneladende var J.C. Christensen langt fra den eneste i Venstrereformpartiet, der havde mistet tilliden til Krabbe, som i efteråret 1904 måtte lide den tort at blive stemt ud af partiets bestyrelse.⁷⁵ I det hele taget synes Krabbes politiske fremtid igen at hænge i en tynd tråd. Det føg om ørene på Krabbe med beskyldninger om, at han ikke var værdig til posten som Folketingets 1. viceformand og nu var det ikke blot i pressen men også i selve Folketinget, han blev angrebet for sit syn på datterens bladvirksomhed.⁷⁶

I slutningen af januar 1905 opstod imidlertid den tidligere omtalte sprængning af Venstrereformpartiet, som førte til oprettelsen af Det Radikale Venstre. Splittelsen betød som bekendt, at Krabbe trådte ud af det regerende Venstreparti og derfor også måtte opgive posten som 1. viceformand i Folketinget. Samtidig gav han i en artikel til Ritzaus Bureau udtryk for, at han "kunne have brugt større forsigtighed" i udtalelserne til *Vort Land* tilbage i oktober 1900, men at "den, der havde læst interviewet uden fordom, vil dog have set, at det, mine ord var rettede imod, var dette, at man frakendte min datter dansk sindelag".⁷⁷ Trods forbeholdet blev denne artikel opfattet af Krabbes modstandere som en delvis indrømmelse af, at han fortrød udtalelserne til *Vort Land*. Krabbe modsagde ikke selv denne antagelse offentligt, men at det næppe helt var sådan han selv så på det, fremgår af hans dagbog. Her beskrev han fortsat hele den årelange affære som forfølgning mod sin person og beskyldningerne mod datteren, som noget der var blevet hende "påduftet".⁷⁸

Med "indrømmelsen" og Krabbes afgang som 1. viceformand, mente Hjort ikke, at han kunne udrette mere i Krabbe-affæren. Han var fort-

Satirisk illustration af ministeriet Deuntzer. Ministrene er samlet om et bord med J.C. Christensen i midten. Til trods for at det var Deuntzer der var konseilspræsident, var det reelt J.C. Christensen der var regeringens stærke mand og omdrejningspunkt.
Kilde: Det Kongelige Bibliotek.

sat ikke tilfreds med, at det var Krabbe selv, der havde trukket sig fra tillidsposten som 1. viceformand, inden Venstrereformpartiet fik lejlighed til "demonstrativt" at tage den fra ham. Partiet havde hermed, ifølge Hjort, mistet sin eneste chance for at redressere de "dumheder", der var begyndt med J.C. Christensens erklæring til fordel for Krabbe d. 21. januar 1901 og som kulminerede med det kompromitterende valg af Krabbe som 1. viceformand for Folketinget året efter. Hjort stillede sig dog tilfreds med det, bevægelsen havde opnået, og mente ikke han kunne udrette mere i bestræbelserne på at fælde Krabbe politisk. Derfor ville han ikke længere komme med udtalelser i sagen, med mindre der blev rokket ved rigtigheden i det, han havde sagt. Resten ville han overlade til Krabbes vælgere i Kalundborgkredsen.⁷⁹

Krabbe kunne altså så småt begynde at se lys for enden af tunnelen. Ganske vist fortsatte de kritiske artikler mod ham i pressen nogen tid endnu, og Hjort sluttede af med at udgive en lille bog om Krabbe-affæren, som bestemt ikke stillede Krabbe i et flatterende lys. Alligevel var det tydeligt, at bevægelsen havde opgivet det oprindelige mål om at vælte ham helt som politiker. I hans dagbog for 21. april 1905 spo-

res da også et lille håb om, at de mange års storm mod hans person endelig lakkede mod enden. Datteren, der nu boede i Frankrig, havde til faderens store glæde fået optaget et stykke på et teater i Paris, og han håbede at dette underlige sammentræf, var et forvarsel om at disse lange års pinagtigheder var til ende for ham. Selv turde han dog ikke helt tro på det.⁸⁰

Konklusion

Krabbe overlevede Krabbe-affæren som folketingsmedlem, men den blev ved med at forfølge ham i resten af hans politiske liv. Da han små 5 år senere højest overraskende blev udnævnt til forsvarsminister i Zahle-regeringen gik dette ikke ubemærket hen i pressen. Særligt de konservative aviser mente, at det var en hån mod sønderjyderne. Alligevel havde modstanden mod Krabbe mistet noget af pusten, og selv *Nationaltidende* mente, det ville være ørkesløst at genoptage bevægelsen imod ham.⁸¹ Måske fordi Köllerpolitikken var lagt på hylden, og der blæste mildere vinde mellem Danmark og Tyskland.

Trods ministerposten i hans karrieres efterår, havde Krabbe-affæren været en katastrofe for Krabbes politiske liv. Hans datter var blevet stemplet som forræder i danske kredse i Sønderjylland og med sine uheldige udtalelser i *Vort Land*, var Krabbe tæt på at ryge med i faldet. Særligt i årene 1901-05, lykkedes det modstanderne at kompromittere ham så meget, at han blev forbigået, da der skulle udnævnes ny formand for Folketinget og nye ministre til Venstreregeringen. Krabbe var dog ikke den eneste, der kom i vanskeligheder under Krabbe-affæren. Venstrereformpartiets leder J.C. Christensen vidste tilsyneladende slet ikke, hvilket ben han skulle stå på. Først støttede han Krabbe, så trak han støtten tilbage, og til sidst forsøgte han at være neutral. Det skabte stor forvirring i partiet, og der blev spekuleret i, om han spillede et dobbeltspil. Intet i denne artikel tyder dog på, at det var sådan det forholdt sig, men snarere at han, ligesom Krabbe, undervurderede den betydning, Krabbe-affæren fik ved valget i 1901.

Som vist i denne artikel var det langt fra alle der støttede bevægelsen mod Krabbe. End ikke i Sønderjylland, hvor *Flensborg Avis* længe veg tilbage fra at fordømme Krabbe, og hvor ledelsen i den danske bevægelse var splittet imellem H.P. Hanssen, der åbent bekæmpede Krabbe, og Gustav Johannsen, der mente, at man opnåede mere ved at lade sagen ligge. Nord for grænsen fik Krabbe primært støtte i radikale kredse.

Han fik dog også en uventet håndsrekning fra sine gamle modstandere i Socialdemokratiet, der nægtede at støtte en modkandidat ved valget i 1901. Selv om der også var modstand mod Krabbe i dette parti, var det af afgørende betydning for, at Krabbe kunne blive genvalgt.

Til trods for at bevægelsen mod Krabbe ikke opnåede sit mål om at fjerne ham helt fra politik, lykkedes det bevægelsen at gøre valget i Kalundborgkredsen til et valg for eller imod de danske sønderjyder. Alene det vidner om, hvor vigtigt og ømtåleligt det sønderjyske spørgsmål var i Danmark i disse år, og at forholdene syd for grænsen var noget, der havde befolkningens fulde bevågenhed.

KILDER

Utrykte kilder:

Rigsarkivet Aabenraa (RAÅ):
Gustav Johannsens privatarkiv nr. 3, breve fra G.J. og datteren Adda til Martha og J. Ottosen.
Gustav Johannsens privatarkiv nr. 3, breve til G. J. fra Martha og Johan Ottosen.
Troels Finks arkiv, Båndene bandt: forbindelsen over Kongeåen 1864-1914, Afskrifter og kopier af kilder samt materiale til afhandlingen.

Rigsarkivet København (RAK):

Aage Friis' arkiv, korrespondance nr. 16.
Krabbe, Christopher, herredsfoged: Breve fra institutioner.
Krabbe, Christopher, herredsfoged: Breve til Maria Dorthea Krabbe fra hendes mand 1887-1909.
Krabbe, Christopher, herredsfoged: Breve til familien og andre.
Krabbe, Christopher, herredsfoged: Dagbog 1894-1913.
Krabbe, Christopher, herredsfoged: Personlige papirer.

Trykte kilder:

Aarhus Stiftstidende 1901
Flensborg Avis 1900
Hejmdal 1900
Horsens Avis 1901
J.C. Christensens Dagbøger 1900-09, Udgivet og kommenteret af Peter Ramskov Andersen og Poul Duedahl, Gyldendal 2006.
Jyllands-Posten 1901
Kalundborg Avis 1901, 1903
Kolding Folkeblad 1901
København 1901
Morsø Folkeblad 1903
Nationaltidende 1901, 1909
Nordjyllands Arbejderblad 1901
Politiken 1889, 1898, 1901, 1904
Roskilde Dagblad 1900
Samfundet 1905
Social-Demokraten 1901, 1904
Vort Land 1900

LITTERATUR

- Brandes, Georg: *Danskheden i Sønderjylland*, Ernst Bojesen 1899.
- Brandes, Georg: "Herr von Köller og fyrst Imeritinski", *Sønderjyske Årbøger*, Aabenraa 1900, s. 164-184.
- Friisberg, Claus: *Ingen over og ingen ved siden af Folketinget – partiernes kamp om forfatningen 1848-1920*, Vestjysk Kulturforlag, Varde 2007.
- Hanssen, H.P.: "Köllerpolitikken", *Sønderjyske Årbøger*, Aabenraa 1905, s. 220-281.
- Hjort, Niels: *Folketingsmand Krabbe og Sønderjylland*, Hagerup, København 1901.
- Hjort, Niels: *Krabbe-affæren – nyt og gammelt*, Hagerup, København 1905.
- Japsen, G.: *Pastor Jacobsen fra Skærbæk og hans foretagender*, Historisk Samfund for Sønderjylland, Aabenraa 1980.
- Krabbe, Christopher (under synonymet Saxo Politicus): *Kort Udsigt over Danmarks Historie i 1864-65*, Schönberg 1863.
- Rasmussen, René: "'Det var da en farlig hejre!': Margrethe von Wildenrath-Krabbe-affæren 1899-1903", *Langs fjord og dam*, Haderslev 1998, s. 33-51.
- Rasmussen, René: "Margrethe von Wildenrath-Krabbe – redaktør og kollaboratør", *Skurke og helte i Sønderjyllands historie*, Historisk Samfund for Sønderjylland, Aabenraa 2012, s. 182-197.
- Schultz Hansen, Hans m.fl.: *Sønderjyllands Historie*. Bind 2, efter 1815, Historisk Samfund for Sønderjylland, Aabenraa 2009.
- Stub, Karen Elisabeth: *Christopher Krabbe: embedsmand, ægtemand og politiker i en brydningstid*, Blicheregnsens Museum, Thorning 1994.
- Svensson, A.: *Redaktør J. Jessen Flensborg Avis*. Bind 3, Historisk samfund for Sønderjylland, Aabenraa 1960.
- Sørensen, H.E.: "Den sønderjyske presse mellem 1864 og 1914", *Sønderjysk Månedsskrift* 2015, nr. 7, s. 251-265.
- Tolstrup Petersen, Klaus: *Gustav Johannsen og moderniseringen af danskheden i Sønderjylland*, Syddansk Universitetsforlag, Odense 2017.

NOTER

- 1 Rasmussen 1998 og 2012.
- 2 Hjort 1905.
- 3 Hjort 1905, forord.
- 4 Sønderjylland historie bd. 2, s. 201-2.
- 5 *Politiken* 27-11-1898; Tolstrup Petersen 2017, s. 154.
- 6 Sønderjyllands historie bd. 2, s. 217-19.
- 7 RAK: Krabbe, Christopher, herredsfoged. Breve til institutioner. Christopher Krabbe til Det Kongelige Ministerium for Hertugdømmet Slesvig 12-04-1862; Carl Ploug til Det Kongelige Ministerium for Hertugdømmet Slesvig 01-06-1862.
- 8 Kort Udsigt over Danmarks Historie i 1864-65 af Saxo Politicus.
- 9 RAK: Krabbe, Christopher, herredsfoged. Personlige papirer. Tale til Christopher Krabbes begravelse 29-05-1913.
- 10 Stub 1994, s. 8-11, 20.
- 11 Friisberg 2007, s. 739-44.
- 12 *Politiken* 24-08-1889.
- 13 Se fx Brandes 1899 og 1900.
- 14 RAK: Krabbe, Christopher, herredsfoged. Breve til Maria Dorthea Krabbe fra hendes mand – notat af Christopher Krabbe 10-02-1879; J.C. Christensen dagbøger 1900-09, s. 58-9; *København* 22-11-1901.
- 15 Rasmussen 1998, s. 33-34; Sørensen 2015, s. 260-61; RAÅ, Troels Finks arkiv, Båndene bandt: forbindelsen over Kongeåen 1864-1914, Afskrifter og kopier af kilder samt materiale til afhandlingen, Gustav Johannsen til H.P. Hanssen 25-04-1899.
- 16 Sørensen 2015, s. 260-61.
- 17 Rasmussen 2012, s. 185; *Vort Land* 06-10-1900.
- 18 Svensson bd. 3, s. 164.
- 19 Hjort 1905, s. 13-16.
- 20 Rasmussen 2012, s. 190-92; Japsen 1980, s. 111-13.
- 21 J.C. Christensen dagbøger 1900-09, s. 58-9.

- 22 *Roskilde Dagblad* 07-10-1900 (afskrift af interview til *Vort Land*).
- 23 RAK: Krabbe, Christopher, herredsfoged. Dagbog 12-09-1900.
- 24 Hjort 1905, s. 29.
- 25 *Hejmdal* 08-10-1900.
- 26 RAK: Aage Friis' arkiv, korrespondance nr. 16. H.P. Hanssen til Aage Friis 24-11-1901.
- 27 Hjort 1905, s. 34.
- 28 Hjort 1901, s. 21-28.
- 29 RAK: Krabbe, Christopher, herredsfoged. Breve til Maria Dorthea Krabbe fra hendes mand 09-01-1901; *Aarhus Stiftstidende* 08-01-1901; Troels Finks arkiv, Båndene bandt: forbindelsen over Kongeåen 1864-1914, Afskrifter og kopier af kilder samt materiale til afhandlingen, Gustav Johannsen til H.P. Hanssen 24-03-1901.
- 30 RAK: Krabbe, Christopher, herredsfoged. Breve til Maria Dorthea Krabbe fra hendes mand 24-04-1901.
- 31 RAK: Krabbe, Christopher, herredsfoged. Breve til familien og andre. Christopher Krabbe til gårdejer Schjøth 09-12-1900.
- 32 Tolstrup Petersen 2017, s. 134-39.
- 33 Svensson bd. 3, s. 168-9.
- 34 Hjort 1905, s. 36; Svensson bd. 3, s. 179-80.
- 35 *Flensborg Avis* 04-10-1900.
- 36 RAÅ, Gustav Johannsens privatarkiv nr. 3, breve fra G.J. og datteren Adda til Martha og J. Ottosen, Gustav Johannsen til Johan Ottosen 29-01-1901.
- 37 *Politiken* 13-04-1901.
- 38 Hjort 1905, s. 102, 122.
- 39 *Nordjyllands Arbejderblad* 28-01-1901.
- 40 RAÅ, Gustav Johannsens privatarkiv nr. 3, breve til G. J. fra Martha og Johan Ottosen, Johan Ottosen til Gustav Johannsen 01-04-1901.
- 41 *Kalundborg Avis* 23-01-1901 (citeret fra *Kalundborg Dagblad* 21-01-1901).
- 42 RAÅ, Gustav Johannsens privatarkiv nr. 3, breve til G. J. fra Martha og Johan Ottosen, Johan Ottosen til Gustav Johannsen 13-03-1901.
- 43 RAÅ, Gustav Johannsens privatarkiv nr. 3, breve til G. J. fra Martha og Johan Ottosen, Johan Ottosen til Gustav Johannsen 13-03-1901; 15-03-1901; 01-04-1901.
- 44 RAÅ, Troels Finks arkiv, Båndene bandt: forbindelsen over Kongeåen 1864-1914, Afskrifter og kopier af kilder samt materiale til afhandlingen, H.P. Hanssen til Gustav Johannsen 30-03-1901.
- 45 RAK: Aage Friis' arkiv, korrespondance nr. 16. H.P. Hanssen til Aage Friis 24-11-1901, 03-12-1901.
- 46 RAÅ, Gustav Johannsens privatarkiv nr. 3, breve til G. J. fra Martha og Johan Ottosen, Johan Ottosen til Gustav Johannsen 01-04-1901; breve fra G.J. og datteren Adda til Martha og J. Ottosen, Gustav Johannsen til Johan Ottosen 08-04-1901.
- 47 *Kalundborg Avis* 23-01-1901 (citeret fra *Kalundborg Dagblad* 21-01-1901).
- 48 *Nordjyllands Arbejderblad* 28-01-1901; Hjort 1905, s. 32.
- 49 *Nationaltidende* 19-03-1901; *Social-Demokraten* 26-01-1901; RAÅ, Gustav Johannsens privatarkiv nr. 3, breve til G. J. fra Martha og Johan Ottosen, Johan Ottosen til Gustav Johannsen 01-04-1901.
- 50 RAÅ, Gustav Johannsens privatarkiv nr. 3, breve til G. J. fra Martha og Johan Ottosen, Johan Ottosen til Gustav Johannsen 21-03-1901.
- 51 *Politiken* 27-03-1901.
- 52 *Horsens Avis* 29-03-1901.
- 53 *Kalundborg Avis* 29-03-1901.
- 54 RAK: Krabbe, Christopher, herredsfoged. Breve til Maria Dorthea Krabbe fra hendes mand 29-03-1901.
- 55 *Politiken* 29-03-1901; RAK: Krabbe, Christopher, herredsfoged. Breve til Maria Dorthea Krabbe fra hendes mand 29-03-1901.
- 56 *Kalundborg Avis* 28-03-1901.
- 57 *Politiken* 13-04-1901.
- 58 Hjort 1905, s. 60.
- 59 Hjort 1905, s. 62; *Kalundborg Avis* 03-04-1901.
- 60 *Jyllands-Posten* 07-04-1901.
- 61 *Social-Demokraten* 07-04-1901; *Kolding Folkeblad* 23-04-1901.
- 62 RAK: Aage Friis' arkiv, korrespondance nr. 16. H.P. Hanssen til Aage Friis 03-12-1901.
- 63 RAK: Aage Friis' arkiv, korrespondance nr. 16. H.P. Hanssen til Aage Friis 24-11-1901.
- 64 Hanssen 1905, s. 276-77.
- 65 RAK: Aage Friis' arkiv, korrespondance nr. 16. H.P. Hanssen til Aage Friis 24-11-1901.

- 66 *Politiken* 21-11-1901.
 67 Hjort 1905, s. 71-76.
 68 J.C. Christensens dagbøger 1900-09, s. 104.
 69 RAK: Aage Friis' arkiv, korrespondance nr. 16. H.P. Hanssen til Aage Friis 24-11-1901.
 70 RAK: Krabbe, Christopher, herredsfo-
 ged. Breve til Maria Dorteia Krabbe
 fra hendes mand 19-05-1903.
 71 *Kalundborg Avis* 13-06-1903; *Morsø Fol-*
keblad 17-06-1903.
 72 Hjort 1905, s. 82-3; Rasmussen 1998,
 s. 49.
- 73 *Social-Demokraten* 13-12-1904.
 74 J.C. Christensens dagbøger 1900-09,
 s. 237.
 75 *Politiken* 07-10-1904.
 76 Hjort 1905, s. 128.
 77 *Samfundet* 23-01-1905.
 78 RAK: Krabbe, Christopher, herredsfo-
 ged. Dagbog 21-04-1905.
 79 Hjort 1905, s. 133-38.
 80 RAK: Krabbe, Christopher, herredsfo-
 ged. Dagbog 21-04-1905 og 26-04-1905.
 81 *Nationaltidende* 03-11-1909.

Zusammenfassung

Christopher Krabbe, der Spitzenkandidat für die Partei Venstre im Wahlkreis Kalundborg und frühere Vorsitzende des Folketings, kam 1901 kurz vor den dänischen Parlamentswahlen in ein heftiges politisches Unwetter. Krabbes Tochter hatte als Redakteurin der dänischen, in Nordschleswig erscheinenden, Zeitung *Dannevirke*, einen deutschfreundlichen Kurs vertreten, der bei den Dänisch gesinnten Nordschleswigern für viel Unmut gesorgt hatte. Als Krabbe sie daraufhin in einigen Zeitungsartikeln verteidigte, entstand sowohl nördlich als auch südlich der Grenze eine Bewegung, die seine Wiederwahl in das dänische Parlament verhindern wollte. Deshalb entwickelte sich der Wahlkampf in Kalundborg zu einer nationalen Angelegenheit- es ging dabei um die Verhältnisse nördlich und südlich der deutsch-dänischen Grenze, und ob Krabbe für die Taten seiner Tochter zur Verantwortung gezogen werden sollte. Der vorliegende Artikel beschäftigt sich mit diesen Geschehnissen und deren Folgen.

Den sønderjyske dræber

– drabshandlingen og bearbejdningen af 1. Verdenskrigs vold i det sønderjyske erindringsmateriale

AF KATRINE CRONE OG MAX ODSBJERG PEDERSEN

Denne artikel tager afsæt i nogle af de voldsomme oplevelser, som de sønderjyske krigsdeltagere stiftede bekendtskab med under 1. Verdenskrig. Det var særligt oplevelser som drab, vold og ødelæggelse, hvilket mange af de sønderjyske krigsdeltagere senere forsøgte at berette om i krigserindringer. I artiklen undersøges det først og fremmest, hvilke omstændigheder der muliggjorde drabet for sønderjyske soldater, samt med hvilket sprogbrug de generelt nedfældede sådanne oplevelser med vold og drab i deres erindringer.¹

Indledning

At dræbe et andet menneske er for de fleste en fjern og væmmelig handling. Ikke desto mindre var dette forventet af de knap 30.000 sønderjyske soldater i den tyske hær under 1. Verdenskrig. Derudover var krigens generelle vold og væsen også noget, som påvirkede de sønderjyske krigsdeltagere mange år efter. Men hvilke omstændigheder gjorde drabshandlingen mulig for disse soldater, og hvordan beskrives voldsomme oplevelser som drab, artilleriangreb og synet af død og ødelæggelse i det sønderjyske erindringsmateriale?

En af dem, der har beskæftiget sig med soldaters drabshandlinger, er den amerikanske sociolog Dave Grossman. Hans hovedpointe er, at mennesket har en iboende modvilje mod at dræbe. Trods dette kan stort set alle med den rette træning og under de rette omstændigheder gøres i stand til at dræbe.² Grossman peger på, at der bag soldaten ligger forskellige former for pres, der får soldaten til at dræbe. Det er dels presset fra autoriteter og dels presset fra gruppen, som soldaten indgår i. Grossman fremhæver også tre aspekter, som påvirker soldatens evne til at dræbe. Det første aspekt er den træning, som han/hun har fået under sin militære uddannelse. Det næste aspekt er de nylige oplevelser, som han/hun har haft – eksempelvis en nær vens død. Det sidste aspekt behandler, hvorvidt soldaten er mere eller mindre aggressivt anlagt. Foruden dette fremhæver Grossman også afstanden mellem soldat